

Od nezištné kulturní výměny k prosazování národních zájmů

*Koncepční proměny zahraniční kulturní politiky SRN
a česko(slovensko)-německé kulturní vztahy*

Petra Baštová

Na podzim roku 2011 představilo německé ministerstvo zahraničí novou koncepci zahraniční kulturní politiky. Byť se o ní příliš nemluví ani v Německu, natož pak v České republice, odráží tato nová koncepce poměrně dalekosáhlé změny zahraniční politiky Spolkové republiky Německo a vypovídá leccos i o společenském vývoji této země. Proto je žádoucím tuto novou koncepci analyzovat a zasadit do historického kontextu srovnáním s koncepcemi předcházejícími.

V historii Spolkové republiky Německo najdeme pouze tři ucelené koncepce zahraniční kulturní politiky: první z nich byla oficiálně schválena vládou sociálně-liberální koalice v roce 1977,¹ druhou přijala v roce 2000 vláda rudo-zelené koalice² a současnou koncepci, přijatou vládou konzervativně-liberální koalice,

1 Auswärtiges Amt (ed.): *Auswärtige Kulturpolitik: Stellungnahme der Bundesregierung zum Bericht der Enquete-Kommission Auswärtige Kulturpolitik des Deutschen Bundestages. Dokumentation*. Bonn, Auswärtiges Amt 1977. Zveřejněno také jako: *Deutscher Bundestag*, tisk č. 8/927 z 23.9.1977. Dostupné též na webových stránkách Německého spolkového sněmu (<http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/08/009/0800927.pdf>, ověřeno 15.5.2012). Představným vládní koncepcí z roku 1977 byly *Zásady zahraniční kulturní politiky*, formulované spolkovým ministerstvem zahraničí již v roce 1970. V této práci je detailně analyzována vládní koncepce jakožto finální dokument, který završil koncepční změny 60. a 70. let.

2 Auswärtiges Amt, Kulturabteilung (ed.): *Auswärtige Kulturpolitik: Konzeption 2000* (dále jen *Konzeption 2000*). Berlin, Auswärtiges Amt 2000. Dostupné též na webových stránkách

zveřejnilo spolkové ministerstvo zahraničí v září 2011.³ Na základě kvalitativní obsahové analýzy tří výše zmíněných klíčových dokumentů německé zahraniční kulturní politiky, jejich komparace a zasazení do kontextu německého politického a společenského vývoje od druhé světové války až do současné doby a na základě vyhodnocení rozsáhlého korpusu dobové politické publicistiky, klíčových archivních materiálů i odborné literatury⁴ nastiňují v této studii hlavní rysy zahraniční kulturní politiky Spolkové republiky Německo a jejich proměny v čase. Srovnání těchto tří koncepcí, pokud je mi známo, dosud nebylo provedeno ani v české, ani v cizojazyčné odborné literatuře.⁵

Článek se pokusí zodpovědět otázku, co sledované změny vypovídají o celkovém vývoji německé zahraniční politiky i německé společnosti, jejího vnímání sebe sama a vyrovnávání s nelehkou minulostí. Na konkrétním příkladu zahraniční kulturní politiky tak práce reflektuje, jak se německá společnost oprošťovala (případně ještě oprošťuje) od traumatu druhé světové války, neváhá již relativně otevřeně deklarovat své národní zájmy a přestává být altruistická, což je celkovým trendem současného vývoje zahraniční politiky Spolkové republiky Německo. Ještě více než výrazem rostoucího odstupu současné generace německých politických i hospodářských elit od zátěže minulosti jsou tyto změny ovšem projevem soudobých snah Německa konsolidovat své veřejné rozpočty.⁶

Ústavu pro zahraniční vztahy (*Institut für Auslandsbeziehungen*) (http://www.ifa.de/pdf/aa/akbp_konzeption2000.pdf, ověřeno 12.5.2012).

- 3 Auswärtiges Amt (ed.): *Auswärtige Kultur- und Bildungspolitik in Zeiten der Globalisierung: Partner gewinnen, Werte vermitteln, Interessen vertreten*. Berlin, Auswärtiges Amt 2011. Dostupné též na webových stránkách spolkového ministerstva zahraničí (<http://www.auswaertiges-amt.de/cae/servlet/contentblob/373560/publicationFile/165399/Organisationsplan.pdf>, ověřeno 13.5.2012).
- 4 Zasazení zkoumaných koncepcí do historického kontextu je v případě 70. let poněkud detailnější, protože se může opírat o archivní materiály a větší množství odborné literatury, zatímco podrobné zhodnocení současné koncepce bude možné až s větším časovým odstupem a po uplynutí třicetileté lhůty pro zpřístupňování archivních materiálů.
- 5 Česky psaná odborná literatura se německé zahraniční kulturní politice v koncepční rovině téměř nevěnuje. Z německojazyčné literatury se koncepcemi zahraniční kulturní politiky SRN zabývají např. následující díla, která ovšem ještě nezahrnují novou koncepci z roku 2011: BAUER, Gerd Ulrich: *Auswärtige Kulturpolitik als Handlungsfeld und „Lebenselixier“: Expertentum in der deutschen Auswärtigen Kulturpolitik und der Kulturdiplomatie*. München, Iudicium 2011; MAAß, Kurt-Jürgen (ed.): *Kultur und Außenpolitik: Handbuch für Studium und Praxis*. Baden-Baden, Nomos 2009; RICHTEROVÁ, Pavlína: Der lange Weg zum Dialog: Ein Jahrhundert deutsche Auswärtige Kulturpolitik (1912–2001). In: *Acta Universitatis Carolinae – Studia Territoria*, roč. 4, č. 6 (2004), s. 13–103.
- 6 Například pro oblast německé bezpečnostní politiky to doložili Martin Wagener a Wolfgang Wagner: WAGENER, Martin: Auslandseinsätze der Bundeswehr: Normalisierung statt Militarisierung deutscher Sicherheitspolitik. In: MAULL, Hanns W. – HARNISCH, Sebastian – GRUND, Constantin (ed.): *Deutschland im Abseits? Rot-Grüne Außenpolitik 1998–2003*. Baden-Baden, Nomos 2003, s. 33–48; WAGNER, Wolfgang: From Vanguard to Laggard: Germany in European Security and Defence Policy. In: *German Politics*, roč. 14, č. 4 (2005), s. 455–469.

Článek se inspiruje politologickými studii k zahraniční politice několika posledních spolkových vlád.⁷ Narozdíl od nich se však zaměřuje na kulturní dimenzi zahraniční politiky a věnuje se tématu z pohledu historika: sleduje vývoj v delším časovém rozmezí a rovnocenně srovnává novější dvě koncepce s koncepcí ze sedmdesátých let. Práci je možno zařadit mezi proud, který Eckart Conze označuje jako „moderní“ a Ute Frevertová jako „nové“ politické dějiny.⁸ Nejdříve stručně vymezují klíčové pojmy a charakterizují německou zahraniční kulturní politiku do sedmdesátých let dvacátého století. Poté v chronologickém pořadí popisují, zasazují do historického kontextu a analyzují zmíněné tři koncepce. Na závěr pak na základě komparace těchto koncepcí hodnotím vývoj německé zahraniční kulturní politiky za posledních více než čtyřicet let s ohledem na obecné proměny německé zahraniční politiky i německé společnosti. U všech tří zkoumaných koncepcí navíc stručně nastiňuji a hodnotím jejich důsledky pro vývoj česko-německých kulturních vztahů.

Vývoj zahraniční kulturní politiky SRN do sedmdesátých let

Zájem historiků o oblast kultury roste od šedesátých, a zvláště pak sedmdesátých let minulého století. Postupně došlo k výrazným změnám v užívání pojmu „kultura“. Velmi zjednodušeně řečeno, dříve velmi časté úzké vymezení „kultury“ jakožto umění ustoupilo širokému výkladu „kultury“ jakožto veškerých produktů lidské činnosti či soustavy náboženských, etických a estetických hodnot (toto pojetí zahrnuje mimo jiné i zvyky, tradice a životní styl), případně jako sdíleného systému znaků a symbolů (poslední pojetí vychází z lingvistického obratu).⁹ Se zaměřením

-
- 7 Viz např. KUNDNANI, Hans: More Money, More Problems: Germany's foreign policy is increasingly driven by economic interests. In: *IP Journal – Global Edition*, roč. 12, č. 6 (2011), s. 18–25; HELLMANN, Gunther: Normatively Disarmed, But Self-Confident: German foreign policy 20 years after reunification. In: *Tamtéž*, roč. 12, č. 3 (2011), s. 45–51; MAULL, H. W. – HARNISCH, S. – GRUND, C. (ed.): *Deutschland im Abseits?*; GUÉROT, Ulrike: Eine deutsche Versuchung: Östliche Horizonte? In: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, roč. 62, č. 10 (2012), s. 9–16; HIPPLER, Jochen: Perspektiven der internationalen Politik im 21. Jahrhundert: Rahmenbedingungen deutscher Außenpolitik. In: *Tamtéž*, s. 27–33.
- 8 Více viz např. CONZE, Eckart: Sicherheit als Kultur: Überlegungen zu einer „modernen Politikgeschichte“ der Bundesrepublik Deutschland. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, roč. 53, č. 3 (2005), s. 357–380; FREVERT, Ute: Neue Politikgeschichte: Konzepte und Herausforderungen. In: FREVERT, Ute – HAUPT, Heinz-Gerhard (ed.): *Neue Politikgeschichte: Perspektiven einer historischen Politikforschung*. Frankfurt/M. – New York, Campus 2005, s. 7–26; FREVERT, Ute: Neue Politikgeschichte. In: EIBACH, Joachim – LOTTES, Günther (ed.): *Kompass der Geschichtswissenschaft: Ein Handbuch*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht 2006, s. 152–164.
- 9 Více k pojímání a konceptu kultury viz např. SEWELL, William H.: The Concept(s) of Culture. In: SPIEGEL, Gabrielle M. (ed.): *Practicing History: New Directions in Historical Writing after the Linguistic Turn*. New York – London, Routledge 2005, s. 76–110; PEŠEK, Jiří: Zum Begriff der Kultur in Mitteleuropa: Eine Einführung. In: MAREK, Michaela – KOVÁČ, Dušan – PEŠEK, Jiří – PRAHL, Roman (ed.): *Kultur als Vehikel und als Opponent politischer Absichten: Kulturkontakte zwischen Deutschen, Tschechen und Slowaken von der Mitte des 19. Jahrhunderts*

na kulturní politiku dobře koresponduje definice britského kulturního historika Petera Burkeho, která „kulturu“ charakterizuje jako „systém sdílených významů, postojů a hodnot a symbolických forem (chování, předmětů), jimiž jsou vyjádřeny nebo ztělesněny“.¹⁰ Tato definice skýtá možnost propojit oblast kultury s oblastí kulturní politiky, kde jde právě o sdílené významy a o to, jak jsou postoje a hodnoty prezentovány, šířeny, interpretovány a recipovány.

Této definici „kultury“ odpovídá pojetí „zahraniční kulturní politiky“ u Victorie Znined-Brandové, která ji definuje jako „pěstování bilaterálních i multilaterálních mezinárodních státních a společenských vztahů v oblasti kultury, vzdělávání, vědy a v sociální oblasti“.¹¹ V tomto pojetí zahraniční kulturní politika zahrnuje mimo jiné mezinárodní výměnu v oblasti umění, zprostředkování německého jazyka a znalosti realit Německa, podporu německých škol v zahraničí, mezinárodní spolupráci na poli vzdělávání a vědy, spolupráci společenských organizací, pomoc rozvojovým zemím na poli kultury a vzdělávání či výměnné programy pro mládež a v oblasti sportu. Ve zmíněné definici se ovšem až příliš vytrácí složka „politiky“. Z tohoto pohledu je třeba ji doplnit například definicí Hansgerta Peiserta a Johannesu Kuppeho, kteří „zahraniční kulturní politiku“ vidí jako rozličné kulturní vztahy „mezi státy a společnostmi ... které jsou na základě státní podpory nasazovány jako nástroje zahraniční politiky“.¹² Zhruba takto chápalo a chápe „zahraniční kulturní politiku“ (západo) německé ministerstvo zahraničních věcí od přelomu šedesátých a sedmdesátých let dvacátého století až dodnes.¹³ Dříve bylo v Německu pojmem „kultura“ označováno v první řadě umění, a to jako takzvaná vysoká kultura pro elity. Zahraniční kulturní politika ovšem již v 19. století zahrnovala i šíření německého jazyka a klasické vzdělanosti.

-
- bis in die 1980er Jahre*. Essen, Klartext 2010, s. 31–37; HORSKÝ, Jan: Od rétorické figury k analytické kategorii: K vývoji pojmu „kultura“ v dějepisceví 20. století. In: STORCHOVÁ, Lucie – HORSKÝ, Jan (ed.): *Paralely, průsečíky, mimoběžky: Teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století*. Ústí n/L., Albis international 2009, s. 15–66.
- 10 BURKE, Peter: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Praha, Argo 2005, s. 15.
- 11 ZNINED-BRAND, Victoria: *Deutsche und französische auswärtige Kulturpolitik: Eine vergleichende Analyse. Das Beispiel der Goethe-Institute in Frankreich sowie der Instituts und Centres Culturels Français in Deutschland seit 1945*. Frankfurt/M., Peter Lang 1999, s. 21.
- 12 PEISERT, Hansgert – KUPPE, Johannes: *Kulturpolitik, auswärtige*. In: LANGENBUCHER, Wolfgang R. – RYTLEWSKI, Ralf – WEYERGRAF, Bernd (ed.): *Handbuch der deutsch-deutschen Wirklichkeit: Bundesrepublik Deutschland. Deutsche Demokratische Republik im Kulturvergleich*. Stuttgart, Metzler 1988, s. 372–379, zde s. 372.
- 13 Více k užívání pojmu „kultura“ v německé zahraniční politice viz KRETZENBACHER, Heinz L.: Der „erweiterte Kulturbegriff“ in der außenpolitischen Diskussion der Bundesrepublik Deutschland: Ein Vergleich mit der öffentlichen/innenkulturpolitischen und kulturwissenschaftlichen Begriffsentwicklung von den sechziger bis zu den achtziger Jahren. In: *Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache: Intercultural German Studies*, roč. 18. München, Iudicium 1992, s. 170–196; ELENCHNEIDER, Hannah-Kristin: *Definition und Verständnis des Kulturbegriffes: Die Auswärtige Kulturpolitik Deutschlands und Frankreichs seit 1990 respektive 1992*. München, Meidenbauer 2009; SCHREINER, Patrick: *Außenkulturpolitik: Internationale Beziehungen und kultureller Austausch*. Bielefeld, Transcript 2011, s. 34–125.

Ve třicátých letech uplynulého století sice německá zahraniční kulturní politika zaznamenala rozvoj, sloužila ale propagaci agresivní národnostní politiky a zároveň měla propůjčit politice nacistů „humánní tvář“.¹⁴ Hruzy druhé světové války a holocaustu ji pak zdiskreditovaly. Základní principy zahraniční politiky Spolkové republiky Německo, které vycházely a stále ještě vycházejí z traumatu druhé světové války a počínající války studené, jsou zakotveny v její ústavě: mírová politika, zákaz útočné války, důraz na mezinárodní spolupráci, respektování a hájení lidských práv a do počátku devadesátých let také usilování o opětovné sjednocení Německa.¹⁵

Během padesátých let získávala Spolková republika postupně zpět suverenitu v oblasti zahraniční politiky i důvěru mezinárodního společenství. Tomu odpovídala i její zahraniční kulturní politika, která byla tehdy poměrně zdrženlivá, obezřetná a snažila se především vylepšovat obraz Německa a odbourávat negativní předsudky.¹⁶ Již na podzim 1949 byl při kancléřském úřadu zřízen kulturní referát a ministerstvo zahraničí mělo své kulturní oddělení už od roku 1951, kdy bylo samo obnoveno. Během padesátých let vstoupila Spolková republika do mezinárodních organizací jako UNESCO a Rada pro kulturní spolupráci při Radě Evropy. Obnoveny byly takzvané zprostředkující organizace (*Mittlerorganisationen*), z nichž mnohé navázaly na činnost stejných nebo podobných institucí z dob Výmarské republiky – nejznámější z nich jsou Goethe-Institut, Německá akademická výměnná služba (*Deutscher Akademischer Austauschdienst* – DAAD), Ústav pro zahraniční vztahy (*Institut für Auslandsbeziehungen* – IfA) a Nadace Alexandra von Humboldta (*Alexander von Humboldt-Stiftung* – AvH).¹⁷

Provozování zahraniční kulturní politiky tedy ve Spolkové republice bylo a je decentralizované. Zprostředkující organizace mají poměrně velkou nezávislost. Spolková vláda (v jejím rámci především ministerstvo zahraničí) si ponechala většinou jen celkové řízení, koordinaci a plánování, přestože rozhodující měrou financuje činnost těchto organizací. Takovéto uspořádání vzešlo ze snahy distancovat se od kulturní propagandy třetí říše i centrálně řízené kulturní politiky Německé

14 ARNOLD, Hans: *Auswärtige Kulturpolitik: Ein Überblick aus deutscher Sicht*. München – Wien, Carl Hanser 1980, s. 13.

15 *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*, především články 1, 2, 20, 24, 25 a 26. Dokument je dostupný na webových stránkách Spolkového sněmu (<https://www.btg-bestellservice.de/pdf/10060000.pdf>, ověřeno 10.8.2012).

16 Johannes Paulmann v této souvislosti užívá výraz *Haltung der Zurückhaltung* (zdrženlivý postoj): viz PAULMANN, Johannes: *Auswärtige Repräsentationen nach 1945: Zur Geschichte der deutschen Selbstdarstellung im Ausland*. In: TÝŽ (ed.): *Auswärtige Repräsentationen: Deutsche Kulturdiplomatie nach 1945*. Köln/R., Böhlau 2005, s. 1–34, zde s. 1.

17 Základní přehled o hlavních zprostředkujících organizacích německé zahraniční kulturní politiky viz MAAß, Kurt-Jürgen: *Das deutsche Modell: Die Mittlerorganisationen*. In: TÝŽ (ed.): *Kultur und Außenpolitik*, s. 269–280 (viz pozn. 5). Detailně viz např. KATHE, Steffen R.: *Kulturpolitik um jeden Preis: Die Geschichte des Goethe-Instituts von 1951 bis 1990*. München, Meidenbauer 2005; WITTEK, Bernard: *Und das in Goethes Namen: Das Goethe-Institut von 1951 bis 1976*. Berlin, Vistas 2005; JANSEN, Christian: *Exzellenz weltweit: Die Alexander von Humboldt-Stiftung zwischen Wissenschaftsförderung und auswärtiger Kulturpolitik (1953–2003)*. Köln/R., DuMont-Literatur-und-Kunst-Verlag 2004.

demokratické republiky, z důrazu na svobodu kulturní tvorby a také z nedostatku personálu na ministerstvu zahraničí v poválečných letech.¹⁸ Celkově byl zahraniční kulturní politice v poválečném západním Německu přikládán poměrně malý význam (čemuž odpovídaly i vynakládané prostředky) a byla provozována nesystematicky, bez ucelenějších plánů a koncepcí. Její koordinace byla a je komplikována nejen pluralitou nositelů na úrovni zprostředkujících organizací, ale i rozptýlením kompetencí mezi několika spolkovými ministerstev. A aby toho nebylo málo, jednoduchý v tomto případě není ani vztah spolku a spolkových zemí, protože zahraniční politika spadá do kompetence spolku, zatímco kultura do kompetence zemí.¹⁹

Pro pochopení změn, k nimž na poli západoněmecké zahraniční kulturní politiky došlo v šedesátých a sedmdesátých letech, je třeba mít na paměti především rozsáhlé společenské proměny let šedesátých. Mladá generace přišla s kritikou konzumního způsobu života svých rodičů, jejich odvratu od politiky a „mlčení“ o nacistické minulosti. Společenské nepokoje vyústily v revoltu roku 1968 a jejich extrémním projevem byly teroristické akce Frakce Rudé armády.²⁰ Díky této generační obměně a nástupu masových médií pokročila demokratizace společnosti a vzrostl její zájem o politické dění a angažovanost. Zvýšený důraz byl kladen na porozumění a dialog mezi národy, včetně uvolňování napětí mezi Západem a Východem a vyrovnávání rozdílů mezi Severem a Jihem. Zásadní dopad měly tyto proměny společenského klimatu šedesátých let mimo jiné právě na zahraniční kulturní politiku, která během tohoto a následujícího desetiletí získávala na významu. Začala být prohlašována za „třetí pilíř“ zahraniční politiky Spolkové republiky vedle klasické diplomacie a bezpečnostní politiky na straně jedné a zahraniční hospodářské politiky na straně druhé. Ujalo se rozšířené chápání pojmu „kultura“ a důraz se přesouval od exportu vlastní kultury k vzájemné kulturní výměně.

Změny se začaly rýsovat už v první polovině šedesátých let, kdy kulturní oddělení ministerstva zahraničí vedl Dieter Sattler. Od něj pochází označení zahraniční kulturní politiky za „třetí jeviště“ (*dritte Bühne*) zahraniční politiky,²¹ které později

18 Více k obnově západoněmecké kulturní politiky po druhé světové válce viz ECKARD, Michels: Zwischen Zurückhaltung, Tradition und Reform: Anfänge westdeutscher auswärtiger Kulturpolitik in den 1950er Jahren am Beispiel der Kulturinstitute. In: PAULMANN, J. (ed.): *Auswärtige Repräsentationen*, s. 241–258; DÜWELL, Kurt: Zwischen Propaganda und Friedensarbeit: 100 Jahre Geschichte der deutschen Auswärtigen Kulturpolitik. In: MAAß, K.-J. (ed.): *Kultur und Außenpolitik*, s. 61–111, zde s. 82–96.

19 V Německu proto neexistuje spolkové ministerstvo kultury, nýbrž jen zemská ministerstva. Teprve v listopadu 1998 byla na spolkové úrovni zřízena alespoň funkce pověřence pro kulturu a média (*Beauftragter für Kultur und Medien*), který mimo jiné zasedá v Radě ministrů kultury Evropské unie.

20 Více viz např. WINKLER, Heinrich August: *Der lange Weg nach Westen*, sv. 2: *Deutsche Geschichte 1933–1990*. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung 2005, s. 246–305; FREI, Norbert: *Jugendrevolte und globaler Protest*. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung 2008; DAŇKOVÁ, Šárka: *RAF: Frakce Rudé armády*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2006.

21 Viz např. SATTLER, Dieter: Die dritte Bühne der Außenpolitik. In: MARTIN, Berthold (ed.): *Jahrbuch der Auswärtigen Kulturbeziehungen 1964*. Bonn, Akademischer Verlag 1964, s. 13–21;

převzal Willy Brandt jako již zmiňovaný „třetí pilíř“. ²² Sattler pro své oddělení soustavně žádal navýšení personálního stavu i finančních prostředků a snažil se prosazovat rovnocennou kulturní výměnu se zahraničím. ²³ U svých nadřízených – státního tajemníka Rolfa Lahra i ministra Gerharda Schrödera – sice nenacházel dostatečnou podporu, ²⁴ přesto se ale podařilo nastartovat pozvolný pozitivní vývoj, o čemž svědčí například nárůst finančních prostředků, ²⁵ vydávání výročních zpráv a dalších publikací ²⁶ či debaty v plénu i v zahraničním výboru Spolkového sněmu. ²⁷ Tyto tendence pokračovaly i v druhé polovině šedesátých let.

Koncepce sociálně-liberální koalice

Naplno se chystané změny projevíly za vlády Brandtovy sociálně-liberální koalice (SPD a FDP). Ve vládním prohlášení vybídl Willy Brandt mimo jiné k tomu, aby byly v rámci zahraniční kulturní politiky prezentovány nejen výkony minulosti, ale i současné kulturní dění. ²⁸ Demokratizační tendence přelomu šedesátých a sedmdesátých let se odrážely ve snaze prezentovat německou kulturu v zahraničí nejen elitám, nýbrž „celé“ společnosti. V souladu s tím už pod pojmem „kultura“ rozhodně nebylo spatřováno jen umění – parlamentní státní tajemník při ministerstvu zahraničí, známý sociolog Ralf Dahrendorf v tomto kontextu dokonce mluvil o „mezistátní kulturní a společenské politice“ (*zwischenstaatliche Kultur- und*

SATTLER, Dieter: Einleitung. In: *Die Kulturabteilung des Auswärtigen Amtes: Jahresbericht 1964*. Bonn, Auswärtiges Amt 1965, s. ix–xvi, zde s. x.

- 22 Viz např. BRANDT, Willy: Bemerkungen zur auswärtigen Kulturarbeit. In: MARTIN, Bernhard (ed.): *Auswärtige Kulturbeziehungen*, sv. 4. Neuwied – Berlin, Hermann Luchterhand 1967, s. 11–13, zde s. 11.
- 23 Podrobně viz STOLL, Ulrike: *Kulturpolitik als Beruf: Dieter Sattler (1906–1968) in München, Bonn und Rom*. Paderborn – München, Schöningh 2005, především s. 315–439.
- 24 *Tamtéž*, mj. s. 355–358, 426–433 a 438 n. Viz též dokumenty k jednáním o spolkovém rozpočtu na rok 1966: *Das politische Archiv des Auswärtigen Amtes*, Berlin (dále jen PA AA), fond (f.) Ministerbüro (B1), signatura (sign.) B1–231 (signatura udává archivní fond a číslo svazku); *tamtéž*, f. Büro Staatssekretäre (B2), sign. B2–155.
- 25 Viz např. Finanzielle Aufwendungen des Auswärtigen Amtes für die Kulturarbeit und Schulen im Ausland 1952–1971 (tabulka č. 39). In: Auswärtiges Amt (ed.): *Die Auswärtige Politik der Bundesrepublik Deutschland*. Köln/R., Wissenschaft und Politik 1972, s. 961.
- 26 Viz např. 1. výroční zpráva kulturního oddělení: Kulturabteilung des Auswärtigen Amtes (ed.): *Die Kulturabteilung des Auswärtigen Amtes: Jahresbericht 1964*. Bonn, Auswärtiges Amt 1965.
- 27 *Verhandlungen des Deutschen Bundestages: Stenographische Berichte* (dále jen VDB-SB): 3.–6. Wahlperiode. (Jednotlivé svazky byly průběžně vydávány Spolkovým sněmem v Bonnu v 60. a 70. letech.) *Der Auswärtige Ausschuß des Deutschen Bundestages: Sitzungsprotokolle 1957–1961, 1961–1965, 1965–1969*. Düsseldorf, Droste 1993, 2004 a 2006.
- 28 Im Bewußtsein der Verantwortung für die Zukunft unseres Landes: Reform von Staat und Gesellschaft. Wille zur Kontinuität und konsequenten Weiterentwicklung. Regierungserklärung des Bundeskanzlers vor dem Deutschen Bundestag. In: *Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung* (dále jen Bulletin), č. 132 (29.10.1969), s. 1121–1128, zde s. 1127.

Gesellschaftspolitik).²⁹ Už roku 1970 vydalo spolkové ministerstvo zahraničí první ucelený koncepční dokument nazvaný *Zásady zahraniční kulturní politiky*, který do značné míry předjímal principy obsažené ve vládním stanovisku z roku 1977.³⁰

Spolkový sněm roku 1971 zřídil na podnět frakce Křesťanskodemokratické unie Německa a Křesťansko-sociální unie Bavorska (CDU/CSU) takzvanou anketní komisi „Zahraněční kulturní politika“ (*Enquete-Kommission „Auswärtige Kulturpolitik“*), která v říjnu 1975 předložila rozsáhlou závěrečnou zprávu.³¹ Jednalo se o dokument kompromisního charakteru, jehož návrhy korespondovaly s výše zmiňovanými *Zásadami zahraniční kulturní politiky*. V květnu 1976 byla zpráva jednohlasně schválena Spolkovým sněmem, což svědčí o v zásadě shodném postoji vládních i opozičních stran.³²

Jednadvacátého září 1977 schválila spolková vláda stanovisko ke zprávě parlamentní komise, které se tak stalo první oficiální a politicky závaznou koncepcí německé zahraniční kulturní politiky. V souladu se zprávou komise definovala zahraniční kulturní politiku jako „mezinárodní spolupráci v kulturní oblasti“, jako „nosný pilíř“ zahraniční politiky Spolkové republiky Německo („zahraniční politiky, která chce sloužit zajištění míru ve světě“ a „musí proto přispívat ke vzájemnému porozumění vnitřnímu vývoji jednotlivých národů“).³³ Vláda se shodla na stanovisku, že postavení a vnímání Německa nesmí být dáno jen jeho politickou vahou a výkonností jeho ekonomiky, že je třeba přikládat rovnocenný politický význam i oblasti kultury, a proto za „stálý cíl“ zahraniční kulturní politiky prohlásila „legitimaci Spolkové republiky jako kulturního státu v proměňujícím se světě“.³⁴ Vycházela přitom z jednoty německé národní kultury navzdory rozdělení německého národa do dvou států.³⁵ Kulturní politika měla za úlohu zlepšovat obraz Německa

29 Viz např. projev Ralfa Dahrendorfa ve Spolkovém sněmu 28.11.1969: Gesamtplan für die Auswärtige Kulturpolitik. In: *Bulletin*, č. 147 (3.12.1969), s. 1254–1256. Více viz DEFRENCE, Corine: Die auswärtige Kulturpolitik im Wandel: Neuansätze der Jahre 1966–1974. In: WILKENS, Andreas (ed.): *Wir sind auf dem richtigen Weg: Willy Brandt und die europäische Einigung*. Bonn, Dietz 2010, s. 320–341, zde s. 331.

30 Auswärtiges Amt (ed.): *Leitsätze für die auswärtige Kulturpolitik*. Bonn, Auswärtiges Amt 1970.

31 Zpráva obsahuje 500 zjištění a 130 doporučení: *Bericht der Enquete-Kommission Auswärtige Kulturpolitik gemäß Beschluß des Deutschen Bundestages vom 23. Februar 1973*. Deutscher Bundestag, tisk č. 7/4121 ze 7.10.1975. Dostupné též na webových stránkách Ústavu pro zahraniční vztahy (http://www.ifa.de/pdf/aa/akbp_enquete1975.pdf, ověřeno 17.6.2012).

32 Viz 239. zasedání Spolkového sněmu v 7. volebním období, 7.5.1976. In: *VDB-SB*, sv. 98, s. 16 721–16 743.

33 Tato definice byla převzata ze *Zásad zahraniční kulturní politiky*: Auswärtiges Amt (ed.): *Auswärtige Kulturpolitik: Stellungnahme der Bundesregierung...*, s. 13 (viz pozn. 1).

34 Tato formulace pochází ze zprávy anketní komise Spolkového sněmu (*tamtéž*, s. 13).

35 *Tamtéž*, s. 14. Teze o jednotě německé kultury ovšem nezamezovala soupeření mezi SRN a NDR na poli zahraniční kulturní politiky, které bylo nejsilnější v 50. letech, ale ani později neustávalo (viz např. WEIß, Peter Ulrich: *Kulturarbeit als diplomatischer Zankapfel: Die kulturellen Auslandsbeziehungen im Dreiecksverhältnis der beiden deutschen Staaten und Rumäniens von 1950 bis 1972*. München, Oldenbourg 2010; GRIESE, Olivia: *Auswärtige Kulturpolitik und Kalter Krieg: Die Konkurrenz von Bundesrepublik und DDR in Finnland 1949–1973*. Wiesbaden, Harrassowitz 2006).

představováním jeho výkonů na poli kultury (výkonů, které nemohou a nesmějí být určovány vládou), přičemž měla zprostředkovávat vyvážený pohled na Německo, který odpovídá realitě a je i sebekritický.³⁶ Neměla ovšem být „pouze informací“ o německé kultuře, nýbrž také „výměnou a spoluprací“.³⁷

Zahraniční kulturní politika se podle spolkové vlády měla řídit všeobecnými zahraničněpolitickými cíli, které tehdy byly spatřovány v podpoře sjednocování Evropy a rozvoje transatlantického partnerství, v zajištění míru a uvolňování napětí a ve „vyrovnávání zájmů mezi průmyslovými a rozvojovými zeměmi“.³⁸ Tyto tři cíle charakterizují vztah Spolkové republiky k Západu, k Východu a k zemím třetího světa. V západních průmyslových zemích chtěla spolková vláda posílit „kulturní přítomnost“ Spolkové republiky.³⁹ Už v tomto prohlášení najdeme stanovisko, že Evropská unie (o níž bylo tou dobou teprve usilováno) není jen „politicko-hospodářský cíl“, nýbrž „potřebuje také kulturní dimenzi“.⁴⁰ S východoevropskými komunistickými státy chtěla Spolková republika rozvíjet kulturní vztahy, přestože tyto země přijímaly její nabídky pouze selektivně a odmítaly reciprocitu.⁴¹

Se zeměmi Latinské Ameriky, Blízkého a Středního východu, severní Afriky a s některými zeměmi Asie (s Indií, Indonésií, Jižní Koreou a Afghánistánem) měla Spolková republika tradičně poměrně rozvinuté a všestranné kulturní styky. Nově chtěla rozvíjet také styky s Čínou a Singapurem.⁴² V případě subsaharských afrických států mělo být primárním cílem západoněmecké kulturní politiky lépe se navzájem poznat a prohloubit vzájemné porozumění. Spolková republika zde neměla jen prezentovat svou vlastní kulturu, měla zároveň přispívat k svébytnému rozvoji kultury a školství těchto zemí. Vláda se také zavázala podporovat prezentaci africké kultury ve Spolkové republice.⁴³

Podívejme se nyní na tematické oblasti kulturní činnosti. Na prvním místě byla jmenována podpora německého jazyka, na druhém zahraniční německé školy a na třetím vysoké školy a věda. Následovaly oddíly: zprostředkování umělecké produkce a média, setkávání a výměna mezi společenskými uskupeními a na závěr multilaterální spolupráce v mezinárodních organizacích. Německý jazyk byl označen za centrální součást německé kultury a důležitého zprostředkovatele porozumění mezi národy⁴⁴ a podpora zahraničních německých škol za jednu z nejstarších a nadále nepostradatelných úloh.⁴⁵ Školy se měly co nejvíce otevřít hostitelským

36 *Tamtéž*, s. 15 n.

37 *Tamtéž*, s. 12.

38 *Tamtéž*, s. 14 a 33.

39 *Tamtéž*, s. 34.

40 *Tamtéž*.

41 *Tamtéž*, s. 35.

42 *Tamtéž*, s. 36.

43 *Tamtéž*, s. 37.

44 *Tamtéž*, s. 18 n.

45 V 70. letech existovalo více než tři sta takových škol s více než stovkou tisíc žáků. Na jejich podporu připadalo téměř čtyřicet procent výdajů ministerstva zahraničí v oblasti zahraniční kulturní politiky, což byla dosti velká zátěž. Proto chtěla spolková vláda do jejich financování zapojit i hostitelské země. (*Tamtéž*, s. 20 a 22.)

Průčelí budovy spolkového ministerstva zahraničí v Berlíně se státním znakem Německa

zemím jako vzdělávací a kulturní centra a měly být přístupné i dětem z těchto zemí, a to z různých vrstev společnosti. Celkově ovšem byla jejich podpora přece jen poněkud omezována ve prospěch podpory akademické výměny a spolupráce na poli vědy, kterou se spolková vláda rozhodla posílit s odůvodněním, že v ní bývají zapojeni lidé aktivně se podílející na kulturním životě své země a těšící se uznání ve své zemi, kteří často zastávají vůdčí pozice.⁴⁶ Principu vzájemnosti odpovídala snaha přilákat zahraniční vědce a studenty do Spolkové republiky i podporovat západoněmecké studenty při výjezdech do ciziny, a navíc zintenzivnit výuku cizích jazyků na německých školách.⁴⁷

Umění se dostalo poměrně málo pozornosti.⁴⁸ Kapitola „Setkávání a výměna mezi skupinami společnosti“ se sice rovněž nenacházela v popředí, přesto ale měla velký význam ve spojitosti s klíčovým prohlášením: „Kultura už dnes není privilegiem elitních skupin, ale nabídkou všem.“⁴⁹ Sport byl vyzdvihován jako příležitost k setkáním se zeměmi Východu a třetího světa. Také v multilaterální spolupráci na poli kultury byla spatřována možnost navázat vztahy i se zeměmi, s nimiž byly pro Spolkovou republiku bilaterální vztahy z politických důvodů problematické. Zvláštní význam přikládala spolková vláda organizaci UNESCO, protože podporovalo (a podporuje)

46 *Tamtéž*, s. 24 a 36.

47 *Tamtéž*, s. 26.

48 *Tamtéž*.

49 *Tamtéž*, s. 29. Taková setkávání a výměny zahrnovaly nejen výměny mládeže, ale i kontakty zástupců odborů, církví či ženských organizací a také partnerství měst a obcí (viz např. FILIPOVÁ, Lucie: *Francouzi a Němci na cestě ke sblížení: Partnerství měst a obcí (1950–2000)*. Praha, Academia 2013).

dialog, lidská práva, svobodné šíření informací a právo na vzdělání.⁵⁰ Výše zmiňovaná vzájemnost kulturní výměny byla chápána jako výzva a obohacení pro Spolkovou republiku samotnou. Celkově byly do velké míry zohledněny také vnitropolitické aspekty zahraniční kulturní politiky, o níž se tvrdilo, že „začíná a končí doma“.⁵¹ Myšleno to bylo tak, že svůj obsah čerpá z domácí kulturní báze a že interakce a recepce na mezinárodním poli pak zpětně ovlivňují vnímání německé kultury i Němci samotnými.

V rozdělení kompetencí nebyly plánovány žádné podstatnější změny. Koncepce „pouze“ usilovala o zlepšení vzájemné informovanosti a koordinace mezi vládními úřady a zprostředkujícími organizacemi.⁵² Už ve stanovisku z roku 1977 psala spolková vláda o složité situaci státního rozpočtu, znemožňující navyšovat prostředky na zahraniční kulturní politiku. V souvislosti s tím jmenovala prioritní programy – uvedla však v podstatě všechny oblasti činnosti, o skutečné stanovení klíčových priorit se tudíž nejednalo.⁵³

Uvědomme si, jak silně tato koncepce odráží společenský vývoj tehdejšího západního Německa. Ve vůli k zapojení širokých vrstev je patrná demokratizace společnosti Spolkové republiky a rostoucí angažovanost jejích občanů. Důraz na vzdělávání a vědu je typický pro dobu, kdy se v Německu budovaly nové univerzity a výrazně stoupal počet studentů. Snaha představovat Spolkovou republiku i jako kulturní, nejen hospodářsky silný stát je v souladu s kritikou materialistického přístupu k zajištění blahobytu společnosti, jenž byl typický pro dobu hospodářského zázraku. Výzvy ke kritické sebereflexi Německa a jeho kulturní tvorby souvisejí do jisté míry i s detabuizací jeho nacistické minulosti. A v neposlední řadě koncepce ze sedmdesátých let reaguje také na šíření masových elektronických médií – rozhlasu a televize.

U této první sledované koncepce stojí za zdůraznění skutečnost, že se na jejím formulování podílela vláda i opozice, a to za poměrně velkého zájmu médií a odborné i laické veřejnosti. I díky tomu panovala na konci sedmdesátých let v základních otázkách zahraniční kulturní politiky Spolkové republiky Německo všeobecná shoda.⁵⁴ (Západo)německá kulturní politika se v duchu této koncepce rozvíjela už od šedesátých let, více pak v sedmdesátých letech a mnohé její zásady uznává dodnes. Leckteré myšlenky ovšem nebyly naplňovány důsledně. Dlouhodobé záměry často ustupovaly krátkodobým zájmům a musely se přizpůsobovat aktuálnímu dění doma i v zahraničí. Zahraniční kulturní politika se ve Spolkové republice nikdy nestala skutečně rovnocenným „třetím pilířem“ zahraniční politiky.

50 *Tamtéž*, s. 31 n.

51 *Tamtéž*, s. 39.

52 *Tamtéž*, s. 42–44, 46 a 48.

53 *Tamtéž*, s. 52.

54 Více viz např. BAUER, G. U.: *Auswärtige Kulturpolitik als Handlungsfeld und „Lebenselixier“*, s. 87 (viz pozn. 5).

Československo v kulturních vztazích SRN

Zastavme se krátce u kulturních styků mezi Spolkovou republikou a Československem a pokusme se zodpovědět otázku, jak se sledované koncepční změny promítly či nepromítly do vzájemných vztahů těchto dvou zemí. Diplomatické styky oba státy, patřící k ideologicky opačně orientovaným táborům, navázaly teprve na základě takzvané pražské smlouvy z prosince 1973. Kulturní styky mezi západním Německem a Československem oživaly po druhé světové válce jen velmi pomalu, ve větší míře až od druhé poloviny padesátých let. K jejich výraznému rozvoji ovšem došlo v letech 1963/1964 až 1968/1969, s vrcholem v období pražského jara. Po něm následoval během roku 1969 prudký útlum, který trval po celou dobu takzvané normalizace v sedmdesátých a osmdesátých letech.⁵⁵ Kulturní dohodu uzavřela Spolková republika s Československem až v dubnu 1978 jako s posledním z východoevropských států, s výjimkou NDR.

Během šedesátých let měly na posilování kulturní výměny a navazování kontaktů zájem obě strany. Byla to doba uvolňování napětí mezi Západem a Východem, kdy se Spolková republika obecně snažila zlepšovat své vztahy s východoevropskými státy a kdy v Československu docházelo k liberalizaci politických a společenských poměrů. Československo postupně přestávalo odmítat kontakty se Západem a začalo se tam naopak snažit propagovat socialistický systém,⁵⁶ vyvážet vlastní kulturní tvorbu a lákat zahraniční turisty do lázní a na kulturní akce, což vedle propagandistického efektu přinášelo i žádané devizy. V oblasti vědecké výměny se Československo snažilo především prosadit vlastní interpretaci historie a získat moderní technologické poznatky.⁵⁷ Čilé a všestranné kulturní styky v druhé polovině šedesátých let však u mnohých československých politiků vzbuzovaly obavy z omezených možností jejich kontroly, řízení a plánování.⁵⁸ Pro Spolkovou republiku zase představovaly problém marné snahy o dosažení reciprocity – vzájemná kulturní výměna byla výrazně nevyvážená ve prospěch Československa, které chtělo co nejvíce umělců a vědců vysílat, ovšem daleko méně jich bylo ochotno přijímat. Vztahy s Československem nepatřily mezi priority západoněmecké zahraniční politiky vůči zemím východního bloku – v tomto směru jí více záleželo na vztazích se Sovětským svazem,

55 Více viz LIZCOVÁ, Zuzana: *Kulturní vztahy mezi ČSSR a SRN v 60. letech 20. století*. Praha, Dokořán – Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy 2012, s. 104, 110 a 111 (viz recenze v tomto časopise: MIKULOVÁ, Soňa: *Plodná asymetrie: Precizní kniha o kulturních vztazích přes železnou oponu*. In: *Soudobé dějiny*, roč. 20, č. 4 (2013), s. 661–665).

56 Ke vztahům Československa s NDR, včetně vztahů v oblasti kultury, srv. ZIMMERMANN, Volker: *Eine sozialistische Freundschaft im Wandel: Die Beziehungen zwischen der SBZ/DDR und der Tschechoslowakei (1945–1969)*. Essen, Klartext 2010 (viz recenze Michala Pullmana v tomto čísle *Soudobých dějin*); SCHWARZ, Wolfgang: *Brüderlich entzweit: Die Beziehungen zwischen der DDR und der ČSSR 1961–1968*. München, Oldenbourg 2004.

57 Viz LIZCOVÁ, Z.: *Kulturní vztahy mezi ČSSR a SRN v 60. letech 20. století*, s. 62.

58 *Tamtéž*, s. 107.

NDR a Polskem (v kultuře pak západní Němce více zajímalo především Maďarsko, Rumunsko a Sovětský svaz).⁵⁹

Již během šedesátých let byly v rámci kulturních vztahů Spolkové republiky s Československem aplikovány mnohé principy zakotvené později v *Zásadách zahraniční kulturní politiky* z roku 1970 a v koncepci z roku 1977. Tyto vztahy byly založeny na vzájemné výměně a spolupráci. Rozhodně se tu nedá mluvit o jednostranné sebezpřítomnosti Spolkové republiky – právě naopak: výrazně převažoval československý kulturní export a Československo také do značné míry určovalo věcná těžiště vzájemných vztahů, které se nejvíce rozvíjely na poli hudby, filmu, výtvarného umění a literatury.⁶⁰ Západoněmecké priority – šíření německého jazyka a německé školy v zahraničí – se zde výrazněji neuplatňovaly. Ve shodě s prioritami obou států byla výměna v oblasti vzdělávání a vědy. Dialog probíhal mezi různými vrstvami a skupinami společnosti formou seminářů a diskusí, setkání novinářů či výměnných programů vysokých škol. Západní Němci přitom skutečně často prezentovali relativně kritický pohled na svou zemi. Přispívala k tomu skutečnost, že se do výměny na straně Spolkové republiky zapojovali nejčastěji a nejaktivněji levicově orientovaní studenti, intelektuálové, umělci a novináři, tedy skupiny, které často kritizovaly mimo jiné i materialistický přístup k životu a konzervativní styl vlády Adenauerova ražení.⁶¹

Rozvinuté kulturní styky v šedesátých letech nepochybně přispěly k vzájemnému porozumění,⁶² v následujících dvou desetiletích však nastalo z politických důvodů (a především z vůle československých politických činitelů) jejich ochlazení, s jen mírným oživením během osmdesátých let. Výjimkou byla televizní spolupráce na koprodukční tvorbě dětských filmů a seriálů, jako *Pan Tau*, *Lucie*, *postrach ulice*, *Arabela* či *Návštěvníci*.⁶³ To sice odpovídalo novému významu masových médií v západoněmecké zahraniční kulturní politice, ale dětské pořady byly tehdy ještě v západním Německu považovány za méněcennou oblast umělecké tvorby, jakkoli se tento přístup postupně měnil.⁶⁴ Vzájemná výměna se opět soustředila spíše na elity, neboť Československo mělo zájem především o prezentaci špičkových (a prověřených) umělců a souborů (příčemž nadále kladlo důraz na export vlastní kultury). Společenské kontakty a dialogy Československo v době „normalizace“ podporovalo a tolerovalo méně než dříve.⁶⁵ Principiální změny v západoněmecké zahraniční politice se tak ve vztahu k Československu kvůli specifické politické konstelaci výrazně

59 *Tamtéž*, s. 109.

60 Viz např. Kulturabteilung des Auswärtigen Amts (ed.): *Jahresbericht 1966*. Bonn, b.n. b.r., s. 112.

61 Viz LIZCOVÁ, Z.: *Kulturní vztahy mezi ČSSR a SRN v 60. letech 20. století*, s. 81 a 107.

62 Viz např. známé reakce západoněmeckého tisku na invazi do Československa v srpnu 1968.

63 K tomu srv. SRUBAR, Helena: Vplyv českých impulzov na detškú kultúru v NSR v 70. a 80. rokoch 20. storočia: Pan Tau a spol. In: KOVÁČ, Dušan – MAREK, Michaela – PEŠEK, Jiří – PRAHL, Roman (ed.): *Kultura jako nositel a oponent politických záměrů: Německo-české a německo-slovenské kulturní styky od poloviny 19. století do současnosti*. Ústí n/L., Albis international 2009, s. 525–541.

64 *Tamtéž*, s. 526.

65 LIZCOVÁ, Z.: *Kulturní vztahy mezi ČSSR a SRN v 60. letech 20. století*, s. 111.

projevily již v letech 1963/1964 až 1968, tedy v době, kdy se o nich sice mluvilo, ale součástí oficiálních koncepčních dokumentů ještě nebyly a neměly ustálenou formu. Naopak v době, kdy byla ve Spolkové republice zahraniční kulturní politice věnována největší pozornost, došlo k útlumu vzájemných styků a k omezení při uplatňování některých výše uvedených principů.

Koncepce rudo-zelené koalice

Po nástupu vlády Helmuta Kohla v roce 1982 byly základní principy zahraniční kulturní politiky z šedesátých a sedmdesátých let nadále uznávány, ovšem kladl se větší důraz na národní sebe prezentaci a důslednější podporu šíření německého jazyka.⁶⁶ Devadesátá léta se pak nesla ve znamení národního sjednocení. Znovusjednocením Německa vzrostla jeho váha, a tím i obavy zahraničí z něj. I proto stoupl – obdobně jako v padesátých letech – význam opatření vzbuzujících důvěru a porozumění.⁶⁷ Do centra německé pozornosti se dostala střední a východní Evropa a nástupnické státy Sovětského svazu. To vše platilo i pro zahraniční kulturní politiku. Celkově se zdůrazňovala kontinuita, neprováděly se žádné zásadnější koncepční změny a rozšiřování německých aktivit ve střední a východní Evropě nemělo vést k jejich útlumu v Evropě západní.⁶⁸ Přetrvával důraz na šíření německého jazyka a informací o Německu, což bylo zdůvodňováno mimo jiné poukazy na užitečnost aktivní jazykové politiky pro zájmy německého exportně orientovaného hospodářství.⁶⁹ Tato rétorika byla cílena do značné míry právě na hospodářské kruhy, od nichž si politici slibovali, že se více zapojí do financování a sponzorování zahraničních kulturních aktivit.⁷⁰ Neobešlo se to bez kritiky ze strany odborné veřejnosti, která

66 Viz např. Regierungserklärung des Bundeskanzlers am 4. Mai 1983 vor dem Deutschen Bundestag in Bonn: „Programm der Erneuerung. Freiheit, Mitmenschlichkeit, Verantwortung“. In: *Bulletin*, č. 43 (5.5.1983), s. 397–412.

67 Příčinou zhoršení obrazu Německa v zahraničí v této době ovšem nebyly jen obavy ze síly sjednoceného státu, ale i jeho kritický postoj k válce v Perském zálivu a násilí německých extremistů vůči cizincům spolu s poškozováním židovských hřbitovů (viz BAUER, G. U.: *Auswärtige Kulturpolitik als Handlungsfeld und „Lebenselixier“*, s. 88 n.).

68 Viz např. Antwort der Bundesregierung auf eine Große Anfrage zur Auswärtigen Kulturpolitik, vorgelegt am 22. Dezember in Bonn (Auszüge). In: *Internationale Politik*, roč. 51, č. 2 (1996), s. 70–81, zde především s. 72 n.; WITTE, Barthold C.: Die Auswärtige Kulturpolitik des vereinten Deutschland. In: *Zeitschrift für Kultur-Austausch*, roč. 42, č. 1 (1992), s. 12–20, zde s. 12; WITTMANN, Lothar: Perspektiven der Auswärtigen Kulturpolitik. In: *Tamtéž*, roč. 44, č. 4 (1994), s. 485–491, zde s. 485 n.

69 Viz např. *Bericht der Bundesregierung zur Auswärtigen Kulturpolitik 1994/95*, s. 5. Deutscher Bundestag, tisk č. 13/3823 z 20.2.1996. Dostupné též na webových stránkách Spolkového sněmu (<http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/13/038/1303823.pdf>, ověřeno 29.7.2012).

70 Viz např. Rede von Bundesaußenminister Klaus Kinkel bei einem Symposium des Börsenvereins des Deutschen Buchhandels am 15. Januar 1996 in Frankfurt am Main (gekürzt). In: *Internationale Politik*, roč. 51, č. 2 (1996), s. 96–99.

spolkové vládě vytýkala především podřadnou a nerovnocennou roli zahraniční kulturní politiky a její využívání pro čistě politické a hospodářské cíle.⁷¹

Zatímco v první polovině devadesátých let ještě spolková vláda považovala koncepci z let sedmdesátých za nadále vyhovující a osvědčenou,⁷² ve druhé polovině dekády se začalo diskutovat o její reformě. Debaty⁷³ byly vyvolány výše zmíněnou kritikou odborné veřejnosti, která souvisela i s úspornými opatřeními a krácením prostředků na zahraniční kulturní politiku, v důsledku čehož musely být uzavřeny některé německé knihovny a kulturní ústavy v zahraničí. Spolkový prezident Roman Herzog prohlásil roku 1996 dialog mezi kulturami za téměř „bezpečnostněpolitický imperativ“, který hraje významnou roli při zajišťování míru.⁷⁴ V březnu 1997 pak ministr zahraničí Klaus Kinkel představil deset tezí zahraniční kulturní politiky, které v mnohém předjímaly koncepci přijatou v roce 2000 vládou rudo-zelené koalice.⁷⁵

Vláda Gerharda Schrödera, jež byla u moci v letech 1998 až 2005, zastávala názor, že Německo má být sebevědomým státem a s ostatními jednat jako rovný s rovnými – že se při veškerém ohledu na minulost již má „dívat dopředu“.⁷⁶ V oblasti zahraniční kulturní politiky se spolková vláda rozhodla formulovat novou koncepci, necítila ale potřebu svolávat parlamentní komisi jako v sedmdesátých letech, protože se nechystala měnit základní principy a cíle.⁷⁷ Co se změnilo – a na co měla

71 Viz např. k vládní politice velmi kritický sborník: HOFFMANN, Hilmar – MAAß, Kurt-Jürgen (ed.): *Freund oder Fratze? Das Bild von Deutschland in der Welt und die Aufgaben der Kulturpolitik*. Frankfurt/M. – New York, Campus 1994.

72 Viz *Antwort der Bundesregierung: Das Bild des Vereinten Deutschland als Kulturnation in einer sich wandelnden Welt*. Deutscher Bundestag, tisk č. 12/6504 z 22.12.1993 (<http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/12/065/1206504.pdf>, ověřeno 7.6.2012).

73 Viz např. debaty ve Spolkovém sněmu: *Große Anfrage der Fraktion Bündnis 90/Die Grünen: Aktivitäten und Ziele der Bundesregierung in der Auswärtigen Kulturpolitik. Nutzung der Potenziale für Demokratisierung und friedliche Konfliktbewältigung*. Deutscher Bundestag, tisk č. 13/4618 z 8.5.1996 (<http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/13/046/1304618.pdf>); *Antrag der Fraktion Bündnis 90/Die Grünen: Auswärtige Kulturpolitik. Den Standort neu bestimmen – den Stellenwert erhöhen*. Deutscher Bundestag, tisk č. 13/4844 z 11.6.1996 (<http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/13/048/1304844.pdf>); *Plenarprotokoll, 110. Sitzung, Bonn, Donnerstag, den 13. Juni 1996*. Deutscher Bundestag, protokol zasedání pléna č. 13/110 (<http://dip21.bundestag.de/dip21/btp/13/13110.pdf>); *Antrag der Fraktion der SPD: Gefahren abwenden von der Auswärtigen Kulturpolitik*. Deutscher Bundestag, tisk č. 13/9450 z 11.12.1997 (<http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/13/094/1309450.pdf>, vše ověřeno 29.7.2012).

74 *Kulturelle Außenpolitik: Auszüge aus der Rede von Bundespräsident Roman Herzog anlässlich der von Inter Naciones veranstalteten Tagung „Deutschland im internationalen Kulturdialog“ im Haus der Geschichte in Bonn am 9. Oktober 1996*. In: *Zeitschrift für Kultur-Austausch*, roč. 46, č. 3 (1996), s. 122–124, zde s. 122.

75 KINKEL, Klaus: *Zehn Thesen*. In: *Tamtéž*, roč. 47, č. 1–2 (1997), s. 11.

76 *Plenarprotokoll, 3. Sitzung, Bonn, Dienstag, den 10. November 1998*, s. 61. Deutscher Bundestag, protokol zasedání pléna č. 14/3 (<http://dip21.bundestag.de/dip21/btp/14/14003.pdf>, ověřeno 29.7.2012).

77 Viz rozhovor s vedoucím kulturního oddělení ministerstva zahraničí dr. Albertem Spieglem: *Neue Wege in der Auswärtigen Kulturpolitik*. In: *Zeitschrift für Kultur-Austausch*, roč. 50, č. 1 (2000), s. 18–20, zde s. 18.

nová koncepce podle ministra zahraničí Joschky Fischera⁷⁸ reagovat – byly rámcové podmínky: sjednocení Německa, postupující globalizace i evropská integrace a také rostoucí význam, intenzita a rychlost komunikace.⁷⁹ Koncepci s názvem *Zahraníční kulturní politika: Koncepce 2000* představil Fischer spolkové vládě a výboru Spolkového sněmu pro kulturu a média koncem roku 1999.⁸⁰ Veřejnosti byla oficiálně představena v červenci 2000 během fóra o budoucnosti zahraniční kulturní politiky, které ministerstvo zahraničí uspořádalo v Berlíně.

Stejně jako koncepce z roku 1977 začíná i koncepční text z roku 2000 pojednáním o cílech a zásadách německé zahraniční kulturní politiky. Ta byla i na přelomu tisíciletí chápána jako „integrální součást“ zahraniční politiky Spolkové republiky, která se řídí všeobecnými cíli a zájmy, jako je zajištění míru, zamezení konfliktům, dodržování lidských práv a partnerská spolupráce.⁸¹ Metafora „třetího pilíře“ tentokrát nebyla užita. Naopak nově přibyla formulace, v níž se zahraniční kulturní politika přihlásila k hodnotám demokracie a lidských práv, udržitelnému rozvoji, podílu na vědecko-technickém pokroku, boji proti chudobě a ochraně přírodních zdrojů.⁸² Nejdříve bylo zmíněno zprostředkování německé kultury (jakožto součásti kultury evropské) a vzápětí následovaly zmínky o dialogu, výměně a spolupráci „mezi lidmi a kulturami“.⁸³

„Dialog“ se v té době stal nejen pro oblast kultury často užívaným pojmem. Koncepce pojednávala o dvou směrech kulturního dialogu: v zahraničí a uvnitř Německa. Ani zde nechyběla zmínka, že zahraniční kulturní politika se rozvíjí na bázi vnitrostátní kulturní a vzdělávací politiky.⁸⁴ Při vedení dialogu se zahraničím měly být zohledňovány představy, očekávání a koncepce partnerských zemí.⁸⁵ Druhá strana tedy byla i v této koncepci chápána jako rovnocenný a rovnoprávný partner. Zahraniční kulturní politika měla sloužit porozumění mezi státy i mezi lidmi a stavět přitom na důvěryhodnosti, spolehlivosti a sítích kontaktů (*Netzwerke*).⁸⁶ Za povšimnutí stojí, že tato koncepce (narozdíl od předchozí) pojednávala více

78 Více o Joschkovi Fischerovi viz např. MANDYSOVÁ, Zuzana: Biografie Josepha Fischera 1968–2002: Od revolucionáře ke státníkovi. In: *Acta Universitatis Carolinae – Studia Territoria*, roč. 5, č. 7 (2006), s. 87–171.

79 Viz projev Joschky Fischera ze 4.7.2000 na fóru „Zukunft der Auswärtigen Kulturpolitik“ v Berlíně: Die Zukunft der Auswärtigen Kulturpolitik. In: *Zeitschrift für Kultur-Austausch*, roč. 50, č. 2 (2000), s. 96–99, zde s. 97.

80 Ministerstvo zahraničí konzultovalo novou koncepci s ostatními rezorty spolkové vlády, s výborem Spolkového sněmu pro kulturu a média i se spolkovými zeměmi a zprostředkujícími organizacemi. Viz 5. *Bericht der Bundesregierung zur Auswärtigen Kulturpolitik (2000)*. Zpráva je dostupná na webových stránkách Ústavu pro zahraniční vztahy (http://www.ifa.de/fileadmin/pdf/aa/akbp_bericht2000.pdf, ověřeno 18.12.2013).

81 Auswärtiges Amt (ed.): *Konzeption 2000*, s. 1 (viz pozn. 2).

82 *Tamtéž*, s. 1 a 3.

83 *Tamtéž*.

84 *Tamtéž*.

85 *Tamtéž*, s. 2.

86 *Tamtéž*, s. 1.

o lidech než o státech – zahraniční kulturní politika měla pro Německo získávat „partnery a přátele“.⁸⁷

V *Koncepci 2000* byly zřetelně patrné snahy spolkové vlády o konsolidaci státního rozpočtu, tedy o úspory. Ministerstvo zahraničí chtělo do zahraniční kulturní politiky zapojit i soukromé iniciativy na bázi partnerství veřejného a soukromého sektoru (*public-private partnership*) a namísto struktur podporovaných výlučně státem rozvíjet způsoby společného financování se soukromými i veřejnými partnery v zahraničí.⁸⁸ Kvalita, relevance a udržitelnost jednotlivých programů měly být přezkoumávány – kvalita měla mít přednost před kvantitou, programy měly „vycházet vstříc zájmům a potřebám“ Německa a měly být preferovány programy dlouhodobé.⁸⁹ Úspory se týkaly především německých zahraničních škol a kulturních ústavů.⁹⁰ Snížená institucionální přítomnost měla být vyvážena „zasítováním“, partnerstvím, moderními komunikačními prostředky a lepší koordinací na místě.⁹¹

Dále ministerstvo zahraničí vyzvalo k soustředění na „multiplikační působení“ (tedy na ty, kdo dále šíří informace o Německu, znalost německého jazyka a podobně). Kvůli omezeným zdrojům odmítlo plošné programy pro široké publikum v průmyslových zemích, kde si navíc obecnost může vybírat z řady alternativních projektů i od soukromých poskytovatelů a pořadatelů.⁹² V tom je vidět zcela zřejmý odvrát od dřívějšího pojetí typu „nabídka pro všechny“. V souladu s tímto posunem byly za hlavní cílové subjekty označeny „současné a budoucí vůdčí skupiny, multiplikátoři a osobnosti formující mínění (*Meinungsbildner*) v politice, hospodářství, vědě, kultuře a médiích“.⁹³ Důraz se přitom kladl na setkávání mladých lidí. Úsporám i zaměřením na mladou generaci odpovídala rovněž snaha lépe využívat možnosti, které skýtá internet a moderní informační technika.

Ačkoli bylo v *Koncepci 2000* věnováno hodně prostoru aktuálním úsporným opatřením, neodkazovala v části věnované cílům a výzvám na zájmy německého hospodářství. Naopak zde byla stejně jako v sedmdesátých letech zakotvena snaha čelit „jednostranné ekonomizaci“ života posilováním kulturních identit a kulturní rozmanitosti i kontaktů a setkávání.⁹⁴ Zájmy hospodářství však byly mnohokrát zmíněny v části věnované jednotlivým odvětvím zahraniční kulturní politiky.⁹⁵

Regionální priority byly v této koncepci (narozdíl od koncepce následující) pojednány poměrně stručně. *Koncepce 2000* odrážela geopolitické změny devadesátých let. Za stěžejní regiony prohlašovala sousední země střední, východní a jihovýchodní Evropy, nově industrializované země a rozvíjející se regiony mimo Evropu

87 *Tamtéž*, s. 2.

88 *Tamtéž*, s. 3 n.

89 *Tamtéž*, s. 4 n.

90 Zvláště postižen byl Goethe-Institut (*tamtéž*, s. 6 n.).

91 *Tamtéž*, s. 6.

92 *Tamtéž*, s. 5.

93 *Tamtéž*.

94 *Tamtéž*, s. 4.

95 *Tamtéž*, mj. s. 4, 9, 11 a 13.

Logo Goethe-Institutu. V současnosti působí 160 poboček Goethe-Institutu v 94 zemích světa, jeho centrum se nachází v Mnichově

a také „státy na cestě k demokratizaci a naplňování lidských práv“.⁹⁶ Na těchto třech regionálních prioritách jsou dobře patrné obecné zahraničněpolitické cíle tehdejší spolkové vlády: zaprvé transformace a konsolidace střední a východní Evropy, zadruhé podpora zájmů německého hospodářství a zatřetí prevence konfliktů, šíření demokracie a dodržování lidských práv. Nesmíme však přehlédnout, že v této koncepci byly nejen jmenovány prioritní regiony, ale byla zde naznačena i snaha utlumovat činnost v západních průmyslových zemích – tedy v oblasti, která byla dříve prioritou německé zahraniční kulturní politiky.⁹⁷ Rozvojové země se zde oproti sedmdesátým letům ocitly poněkud v pozadí.

Jednotlivá odvětví byla rozebírána v následujícím pořadí: zaprvé oblast umění (zde ovšem pod označením „kulturní programová práce“), zadruhé zahraniční mediální politika a zatřetí evropská a multilaterální kulturní politika. Ani jedna z těchto položek nebyla v koncepci z roku 1977 na předních pozicích. Naopak z prvního místa až na čtvrté klesla podpora německého jazyka a teprve páté místo obsadila (navzdory všem „silným“ slovům) věda a vysoké školy. Šestá pozice připadla německým zahraničním školám (posun z druhého místa na předposlední odpovídá poklesu jejich významu a omezování výdajů na tuto činnost) a poslední místo zbylo na výměny mládeže a sport (tato oblast bývá tradičně zmiňována až v závěru, snad i proto, že je narozdíl od ostatních tematicky velmi různorodá). Za povšimnutí stojí, že v koncepci ze sedmdesátých let se mluvilo o výměně společenských skupin (odborů, církví, ženských organizací, mládeže...), zatímco v koncepci z roku 2000 už je zmínka pouze o výměně žáků a mládeže.

⁹⁶ *Tamtéž*, s. 4.

⁹⁷ Utlumována měla být především prezentace německé kultury, nikoli však šíření znalosti německého jazyka v těchto zemích a spolupráce s nimi na poli vědy a vysokého školství (*tamtéž*, s. 4, 12 a 14).

Německý jazyk hodlalo ministerstvo zahraničí podporovat jakožto „klíč k německé kultuře“ a zároveň chtělo, aby i Němci sami usilovali o dobrou znalost cizích jazyků.⁹⁸ Posílen měl být aspekt setkávání se společností a kulturou hostitelské země. Mezinárodní spolupráce v oblasti vědy a vysokého školství byla prohlášena za těžiště německé zahraniční kulturní politiky, přičemž důraz se kladl na marketingové aktivity propagující Německo jako místo pro studium (*Studienort Deutschland*).⁹⁹

Vše postupujícím rysem *Koncepce 2000* byla úsporná opatření, vytvářející tlak na vytyčení priorit. Výrazný byl rovněž důraz na hodnoty a multilateralismus a reakce na „nová média“. Obdobně jako v sedmdesátých letech lze v *Koncepci 2000* vyzorovat značný zájem o vzájemnost. Rozšířené pojetí kultury sice nebylo zmíněno, nesporně však také zůstalo východiskem německé zahraniční kulturní politiky. Velmi zřetelný však byl odklon od snahy působit na všechny vrstvy společnosti k soustředění na vůdčí skupiny, budoucí elity a multiplikátory. Oslaben byl rovněž důraz na nezávislost kultury, ovšem dostávala se spíše pod vliv hospodářských zájmů než politiky jako takové, jak se obávali politici v sedmdesátých letech.

Koncepce tudíž neodráží jen nevyváženost veřejných rozpočtů a hospodářské potíže Německa, spojené do velké míry se sjednocením, ale i jeho hospodářskou sílu a rostoucí vliv hospodářství na zahraniční politiku země (hlavně v důsledku postupující globalizace – nejde tedy o jev omezený pouze na Německo). Zrcadlí se v ní i prohlubování evropské integrace, které Německo považuje za svůj zájem, včetně rozvíjení kulturní složky a utváření evropské identity. Na této koncepci je také vidět, že vyrovnávání s nacistickou minulostí už na přelomu tisíciletí přímo neurčovalo zahraniční politiku Spolkové republiky, jeho nepřímé důsledky v ní ale byly nadále patrné: na myslí mám především přetrvávající důraz na mezinárodní spolupráci i snahu prezentovat se jako „civilní mocnost“,¹⁰⁰ která ve značné míře využívá takzvanou měkkou sílu.¹⁰¹ A v neposlední řadě se v této koncepci promítá obrovský nárůst frekvence i možností kontaktů mezi lidmi po celém světě, rozvoj technologií v oblasti komunikace (mobilní telefony, počítače, a hlavně internet) a rozšířené možnosti cestování (díky pádu železné opony, postupující evropské integraci i technickému rozvoji dopravy).

Koncepci 2000 politická scéna i zprostředkující organizace přijaly kladně, avšak se zjevnou skepsí k možnostem naplňovat vysoké programové nároky s pouze

98 *Tamtéž*, s. 2 a 13.

99 *Tamtéž*, s. 10 a 13 n.

100 Pojem „civilní mocnost“ (*Zivilmacht*) zavedl Hanns W. Maull (viz např. MAULL, Hanns W.: *Deutschland als Zivilmacht*. In: SCHMIDT, Sigmar – HELLMANN, Gunther – WOLF, Reinhard (ed.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden, Verlag für Sozialwissenschaften 2007, s. 73–84.

101 Pojem „měkká síla“ (*soft power*) zavedl v roce 1990 americký teoretik mezinárodních vztahů Joseph S. Nye, Jr. Definoval ji jako schopnost jedné země přimět jiné země, aby chtěly to, co chce ona sama. Tato síla má podle něj tendenci vycházet z kulturní a ideologické přitažlivosti či z pravidel a institucí mezinárodních režimů. (NYE, Joseph S.: *Soft Power*. In: *Foreign Policy*, roč. 80, č. 3 (podzim 1990), s. 153–171, zde s. 166 a 168.

omezenými finančními prostředky.¹⁰² V roce 2001 dostalo kulturní oddělení spolkového ministerstva zahraničí nový oficiální název: oddělení pro zahraniční kulturní a vzdělávací politiku.¹⁰³ V prosinci téhož roku byl spuštěn program „Evropsko-islámský kulturní dialog“. Vnitropolitické souvislosti zahraniční kulturní politiky byly zvýrazněny debatami o integraci imigrantů v Německu a o tom, co vůbec je současným hlavním proudem německé kultury (otázka takzvané *Leitkultur*).

Vláda rudo-zelené koalice nastartovala dvě výrazné aktivity, v nichž od roku 2005 pokračovala velká koalice pod vedením Angely Merkelové. Zaprvé zohlednila rostoucí rychlost šíření informací a dostupnost informací z médií stále většímu počtu lidí ve světě. V roce 2003 tak bylo na ministerstvu zahraničí vytvořeno nové oddělení pro komunikaci se zahraničím, které bylo roku 2007 sloučeno s kulturním oddělením v oddělení pro kulturu a komunikaci.¹⁰⁴ Druhou aktivitou byla rozsáhlá kampaň s názvem „Německo – země nápadů“, která měla Německo prezentovat jako inovativní, výkonnou zemi, otevřenou světu a budoucnosti. Tato kampaň provázela mistrovství světa ve fotbale, které se v Německu konalo v roce 2006. Kulturní oddělení ministerstva zahraničí pokračovalo za velké koalice v práci v souladu s *Koncepcí 2000*. Otevřeno bylo deset nových poboček Goethe-Institutu,¹⁰⁵ posílily se kontakty mezi německými školami a partnerskými školami v zahraničí (takzvaná *Partnerschulinitiative – PASCH*) a výrazné nové iniciativy bylo možné zaznamenat také v rámci mezinárodního vědeckého života.¹⁰⁶ Speciální program „Akce Afrika“ byl zaměřen na posílení angažovanosti v oblasti kultury a vzdělávání na tomto kontinentu. Od roku 2009 funguje při kulturních organizacích v zahraničí dobrovolnická služba pro mladé Němce.¹⁰⁷

102 Viz např. RICHTEROVÁ, P.: *Der lange Weg zum Dialog*, s. 80 n. (viz pozn. 5); SINGER, Otto: *Auswärtige Kulturpolitik in der Bundesrepublik Deutschland: Konzeptionelle Grundlagen und institutionelle Entwicklung seit 1945*, s. 33 n. Wissenschaftliche Dienste des Deutschen Bundestages, 22.12.2003. Dostupné na webových stránkách Spolkového sněmu (<http://webarchiv.bundestag.de/cgi/show.php?fileToLoad=632&id=1074>, ověřeno 21.8.2012).

103 Název „Abteilung für Auswärtige Kulturpolitik“ se změnil na „Abteilung für Auswärtige Kultur- und Bildungspolitik“.

104 Oficiální název zněl „Abteilung für Kultur und Kommunikation“. Jde o jedno z největších oddělení ministerstva zahraničí. (Více viz SCHWANN, Anna: *Werbung statt Waffen*. Wiesbaden, Verlag für Sozialwissenschaften 2011, s. 226 n.)

105 Nové pobočky byly otevřeny v Rusku, Číně, Indii a na africkém kontinentě.

106 Jmenujme alespoň nové možnosti získávání stipendií, otevírání nových mezinárodních studijních oborů a postdoktorandských programů v Německu a nové univerzitní projekty v zahraničí (v Šanghaji, Káhiře nebo Istanbulu).

107 Více viz *Bericht der Bundesregierung zur Auswärtigen Kulturpolitik 2008/2009*, s. 5. Zpráva je dostupná na webových stránkách Ústavu pro zahraniční vztahy (http://www.ifa.de/fileadmin/pdf/aa/akbp_bericht2008-09.pdf, ověřeno 18.12.2013).

Oživení česko-německých kulturních vztahů po pádu železné opony

Na počátku devadesátých let byla mezi Spolkovou republikou a Československem uzavřena řada dohod, na jejichž základě došlo v oblasti kultury a vzdělávání k výraznému rozvoji kontaktů mezi oběma státy. Německou školu v Praze, založenou roku 1989 ještě Německou demokratickou republikou, převzala v říjnu 1990 pod svou správou sjednocená Spolková republika Německo a na Gymnáziu F. X. Šaldy v Liberci bylo roku 1991 zřízeno německé oddělení s dvojjazyčnou výukou, umožňující získání českého i německého maturitního vysvědčení. Už v roce 1990 byl v Praze otevřen Goethe-Institut jako regionální ústav, koordinující činnost Goethe-Institutů ve střední Evropě, Slovinsku a Pobaltí. V roce 1993 pak bylo v Berlíně otevřeno České centrum. Rozvíjela se výměna mládeže i spolupráce v oblasti školství a vědy a výzkumu. Smlouva o dobrém sousedství a přátelské spolupráci z roku 1992 zdůraznila význam kulturních vztahů do budoucna.¹⁰⁸ Celkově ovšem měly pro Německo podstatně větší váhu vztahy s Polskem než s Českou republikou. Umístění regionálního Goethe-Institutu v Praze zůstalo ojedinělým jevem – ve Varšavě byl v devadesátých letech založen Německý historický ústav i pobočka Německé akademické výměnné služby, čehož se Praha nedočkala.

Nový impulz pro rozvoj česko-německých vztahů přinesla Česko-německá deklarace z ledna 1997.¹⁰⁹ Na jejím základě byl mimo jiné zřízen Česko-německý fond budoucnosti, jenž má za úkol podporovat porozumění mezi Čechy a Němci a za tímto účelem poskytuje finanční podporu partnerským projektům obou zemí. Mezi nejdůležitější takto podporované projekty patří zřízení a financování činnosti Česko-německého diskusního fóra a koordinačního centra česko-německých výměn mládeže Tandem se sídlem v Plzni a v Řezně. Z prostředků fondu jsou podporovány výměny umělců, žáků, studentů i vědců, překlady knih, kulturní akce i filmové, divadelní a hudební festivaly jako Dny české kultury v Drážďanech, Uprostřed Evropy, Pražský divadelní festival německého jazyka, Das Filmfest – Festival německy mluvených filmů či Festival českého umění a kultury v SRN. Roku 1997 zahájilo svou činnost také dvounárodní, bilingvní gymnázium v saské Pirně. Koncem devadesátých let byla v Německu založena další dvě Česká centra, v Drážďanech a Mnichově.

Za vlády rudo-zelené koalice byla v roce 1999 vládami obou států podepsána dohoda o kulturní spolupráci a o rok později dohoda o školské spolupráci a o vysílání německých učitelů na školy v České republice. Gymnázium Na Pražačce nabízí od školního roku 2000/2001 obor s rozšířenou výukou německého jazyka,

108 *Smlouva mezi Spolkovou republikou Německo a Českou a Slovenskou Federativní Republikou o dobrém sousedství a přátelské spolupráci z 27. února 1992.* Text smlouvy je dostupný na webových stránkách velvyslanectví SRN v Praze (http://www.prag.diplo.de/Vertretung/prag/cs/03/Deutsch_tschechische_Beziehungen/seite_vertrag_gute_nachbarschaft_cz.html, ověřeno 6.5.2013).

109 *Česko-Německá Deklarace o vzájemných vztazích a jejich budoucím rozvoji z 21. ledna 1997.* Text smlouvy je dostupný na webových stránkách velvyslanectví SRN v Praze (http://www.prag.diplo.de/Vertretung/prag/cs/03/Deutsch_tschechische_Beziehungen/seite_deutsch_tschechische_erklaerung_cz.html, ověřeno 6.5.2013).

Pražský Goethe-Institut na Masarykově nábřeží byl otevřen hned v roce 1990

po jehož absolvování mají studenti přístup na německé vysoké školy. V roce 2001 pak bylo v Praze založeno Informační a poradenské centrum Německé akademické výměnné služby a seskupilo se také Česko-německé fórum mládeže. Tím ovšem nové podněty většího významu a dosahu na několik let téměř ustaly. I na příkladu České republiky tak lze pozorovat relativní pokles finančních prostředků, jež byly k dispozici pro zahraniční kulturní politiku Německa po roce 2000.¹¹⁰ Změny se i v případě druhé sledované koncepce projevily daleko výrazněji ještě před jejím vyhlášením než po něm, přestože tentokrát nedošlo k žádnému politickému zvratu. Bylo to ovšem do značné míry dáno tím, že devadesátá léta byla mimořádným obdobím obnovování sousedských vazeb po pádu železné opony.

Německo v rámci svých kulturněpolitických aktivit v České republice přikládalo největší význam podpoře výuky německého jazyka a výměnám a spolupráci mládeže.¹¹¹ Jak je patrné z předcházejícího výčtu, v souladu s *Koncepcí 2000* převažovaly aktivity založené na spolupráci a vzájemné výměně mezi rovnoprávními a relativně rovnocennými partnery, odhlédneme-li od toho, že Německo bylo a je partnerem mocensky i hospodářsky výrazně silnějším. Výčet rovněž potvrzuje, že zvýšený zá-

110 Viz např. Auswärtiges Amt (ed.): *Auswärtige Kultur- und Bildungspolitik*. Berlin, Auswärtiges Amt 2003.

111 Viz výroční zprávy kulturního oddělení spolkového ministerstva zahraničí z uvedeného období, jež jsou k dispozici na webových stránkách Spolkového sněmu (<http://www.bundestag.de/dokumente/drucksachen/index.html>) i Ústavu pro zahraniční vztahy (<http://www.ifa.de/kultur-und-aussenpolitik/themen/grundlagen-der-akbp/berichte-zur-akbp.html>) (ověřeno 18.12.2013).

jem o působení na mladé vůdčí skupiny společnosti nebyl pouhým deklarovaným záměrem, nýbrž byl skutečně naplňován v praxi.

Koncepce konzervativně-liberální koalice

Roku 2009 nastoupila vláda křesťanských demokratů, křesťanských sociálů a liberálů (CDU/CSU a FDP). Kancléřské křeslo si podržela Angela Merkelová, ministrem zahraničí se stal Guido Westerwelle. Zahraniční kulturní politika pokračovala zpočátku dál v „zajetých kolejích“, posílen byl ovšem opět důraz na šíření německého jazyka.¹¹² V roce 2010 byla spuštěna kampaň „Němčina – jazyk nápadů“ a také iniciativa „Sport a zahraniční politika“. V září 2011 pak představilo spolkové ministerstvo zahraničí novou koncepci zahraniční kulturní politiky s názvem *Zahraniční kulturní a vzdělávací politika v dobách globalizace: Získávat partnery, zprostředkovávat hodnoty, zastupovat zájmy*. Symbolická je skutečnost, že tato koncepce nebyla představena před parlamentem nebo vládním kabinetem, ale před hospodářskými kruhy. Heslo „získávat partnery“ vystihuje fakt, že si Němci zahraniční kulturní politikou již nechtějí „pouze“ získávat přátele, jak tomu bylo v sedmdesátých letech, ale chtějí spíše získávat partnery pro dosahování svých politických cílů a hájení hodnot, které Německo vyznává.

„Svět se razantně proměňuje a stává se nepřehledným. Zmizely staré jistoty, globální váhy se přesouvají. Hospodářsky posílené mocnosti požadují větší podíl na politickém rozhodování...“¹¹³ Nová koncepce, začínající těmito slovy, reaguje na vývoj světové scény a hodnotí jej jako pro Německo nepříznivý: „klesá ‘přirozená’ váha Německa ve světě“, je očekáván výrazný pokles počtu obyvatel země a stárnutí populace, jako hospodářskou mocnost může Německo předběhnout nejen Čína, ale i Indie, Brazílie, Rusko a další státy. Z tohoto vývoje ministerstvo zahraničí vyvozuje svůj cíl: zajistit Německu vliv na světové dění a zodpovědné spoluutváření procesu globalizace.¹¹⁴ Všimněme si, že namísto obecně prospěšných cílů z předchozích dvou koncepcí (například zajištění míru nebo šíření demokracie a lidských práv) jsou zde jmenovány čistě německé národní zájmy.

Vytyčenému cíli má sloužit také zahraniční kulturní politika, která je i v současné době prohlašována za „jeden z nosných pilířů německé zahraniční politiky“.¹¹⁵ Přestože se v koncepci píše o vzájemném respektování odlišných kultur a o „dialogu, výměně a spolupráci mezi lidmi a kulturami“, zahraniční kulturní politika má za cíl bezprostředně ovlivňovat lidi a „získávat je pro naši zemi, naše hodnoty

112 Viz např. Netzwerk Deutsch (ed.): *Statistische Erhebungen 2010: Die deutsche Sprache in der Welt*, s. 2 n. Zpráva je dostupná na webových stránkách Ústavu pro zahraniční vztahy (<http://www.auswaertiges-amt.de/cae/servlet/contentblob/364458/publicationFile/156375/PublStatistik.pdf>, ověřeno 6.3.2012).

113 Auswärtiges Amt (ed.): *Auswärtige Kultur- und Bildungspolitik in Zeiten der Globalisierung*, s. 2 (viz pozn. 3).

114 *Tamtéž.*

115 *Tamtéž.*

a naše myšlenky“.¹¹⁶ Ve světě není takováto formulace ničím ojedinělým, ale v případě Německa – a zvláště jeho kulturní politiky – je stále ještě neobvykle přímá. Jako hlavní cíle německé zahraniční politiky koncepce uvádí posilování Evropy, zajišťování míru, pěstování starých přátelství a zakládání nových partnerství.¹¹⁷ Oproti předchozí koncepci z roku 2000 zde můžeme sledovat „návrat“ k důrazu na Evropu, ovšem v jiném pojetí než v sedmdesátých letech: původně šlo o evropskou integraci jako takovou, nyní jde spíše o zajištění postavení Evropy ve světě.

Narozdíl od předchozích koncepcí jsou všeobecné zásady zahraniční kulturní politiky tentokrát jmenovány až v samém závěru. S odvoláním na sedmdesátá léta se ministerstvo zahraničí hlásí k širokému výkladu pojmu „kultura“.¹¹⁸ Zahraniční kulturní politika má zprostředkovávat „pozitivní (!) obraz Německa ... který odpovídá skutečnosti“.¹¹⁹ Německo má být propagováno jako centrum hospodářství, vědy a inovací s cílem přitáhnout ty, kteří jeví zájem tam dočasně nebo dlouhodobě působit. Cílovou skupinu přitom představují mladí lidé. Stejně jako v *Koncepci 2000* se zde zdůrazňuje význam sítí kontaktů a dlouhodobých vazeb. Za klíčové struktury koncepce z roku 2011 považuje síť partnerských škol v zahraničí, Goethe-Instituty, Německou akademickou výměnnou službu a Nadaci Alexandra von Humboldta.¹²⁰

S odkazem na ústavou daný zákaz dalšího zadlužování země z roku 2009¹²¹ hodlá ministerstvo zahraničí přezkoumat relevanci stávajících programů, přesunout prostředky do prioritních oblastí, zvýšit efektivitu a flexibilitu nakládání s prostředky a zapojit do financování soukromý sektor i zahraniční partnery.¹²² Kromě toho zamýšlí také omezit a případně i ukončit aktivity zahraniční kulturní politiky provozované v samotném Německu,¹²³ což představuje naprostý odklon od předchozích dvou koncepcí. Státní podporu je navíc spolková vláda ochotna poskytovat jen tam, kde „kulturní výměna z vlastních sil naráží na složité podmínky“, zatímco jinde by se stát měl stáhnout.¹²⁴ To je další velká změna oproti sedmdesátým letům, kdy se spolková vláda snažila podporovat co nejvíce věcí, a to v podstatě všude (na „vyspělém, spráteleném“ Západě pak především). Už v koncepci z roku 2000 bylo možné vysledovat směřování k této politice, ale takto výlučná formulace tehdy ještě nebyla přijatelná.

Historicky dané rozmístění zprostředkujících organizací ve světě vidí tato koncepce jako nevyhovující potřebám 21. století.¹²⁵ Vyzývá proto k soustředění na místa a regiony, které jsou ohnisky budoucího vývoje. V místech s hustými kulturními

116 *Tamtéž*, s. 2 n.

117 *Tamtéž*, s. 3.

118 *Tamtéž*, s. 14.

119 *Tamtéž*, s. 3.

120 *Tamtéž*.

121 Podrobnosti viz *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*, články 109 a 115.

122 Auswärtiges Amt (ed.): *Auswärtige Kultur- und Bildungspolitik in Zeiten der Globalisierung*, s. 8, 10 a 13 n.

123 *Tamtéž*, s. 13 n.

124 *Tamtéž*, s. 14.

125 *Tamtéž*, s. 3 a 10.

vztahy se naopak snaží přenést státní podporu na lokální nositele, občanskou společnost a soukromou hospodářskou sféru. Změnit chce především rozmístění Goethe-Institutů a německých zahraničních škol.¹²⁶ Nepřímo je zde tedy oficiálně ohlášen přesun z Evropy do hospodářsky se rozvíjejících regionů. Dle koncepce z roku 2011 je na čase „zakládat a rozvíjet nová partnerství“ s hospodářsky se rozvíjejícími zeměmi.¹²⁷ Státy, o jejichž partnerství se Německo uchází, jsou zde přímo jmenovány: Indie, Vietnam, Čína, Argentina, Brazílie, Turecko a Rusko.¹²⁸

Z jednotlivých odvětví činnosti stojí v popředí oblast vědy a vzdělávání. Nově se tu užívá pojem „zahraniční vědecká politika“ (*Außenwissenschaftspolitik*) – tedy i věda už je prohlašována za politikum.¹²⁹ Hlavním (avšak nikoli novým) cílem je nalákat do Německa zahraniční studenty a vědce.¹³⁰ Za „těžiště a vše prostupující úlohu zahraniční kulturní politiky“ je dále považována podpora německého jazyka jakožto „klíče“, který otevírá „dveře k vědě, hospodářství a kultuře“.¹³¹ Na poli umění mají jednotlivé projekty a kampaně sloužit ke zviditelnění Německa.¹³² Nově zavedený formát „roků Německa“ (*Deutschlandjahre*) ve vybraných partnerských zemích představuje „rozsáhlou prezentaci kultury, hospodářství, vědy a občanské společnosti“, organizovanou na bázi takzvaného *public-private partnership*. Tyto velké programy cílí především na skupiny zemí BRIC (Brazílie, Rusko, Indie, Čína) a G-20.¹³³

Celkově se klade důraz na intenzivnější využívání moderních komunikačních technologií (včetně sociálních sítí), posílení německé mediální přítomnosti v zahraničí a větší přizpůsobení komunikace návykům mladších cílových skupin.¹³⁴ Místo dříve vyzdvihované mezinárodní spolupráce je v této koncepci jmenována pouze evropská zahraniční kulturní a vzdělávací politika.¹³⁵ Organizace UNESCO, která byla v předchozích dvou koncepcích prezentována jako klíčový partner německé zahraniční kulturní politiky, je zde zmíněna jen zcela okrajově. V tomto případě jde ovšem spíše o projev obecného zeslabení akcentu na multilateralismus než o pokles zájmu Německa o UNESCO jako takové.¹³⁶

126 *Tamtéž*, s. 10.

127 Přitom se má Spolková republika nadále zasazovat o podporu právního státu a dodržování lidských práv (*tamtéž*, s. 6).

128 *Tamtéž*, s. 7 n.

129 *Tamtéž*, s. 9.

130 *Tamtéž*.

131 *Tamtéž*, s. 5.

132 *Tamtéž*, s. 12.

133 *Tamtéž*, s. 11 n.

134 *Tamtéž*, s. 13.

135 *Tamtéž*, s. 12.

136 Právě v roce 2011 Německo úspěšně kandidovalo na členství v Komisi pro světové dědictví pro léta 2012–2015 a i v dalších ohledech se v této organizaci výrazně angažuje: viz např. The World Heritage Committee, UNESCO (<http://whc.unesco.org/en/committee>, ověřeno 5.9.2012); *Bericht der Bundesregierung zur Auswärtigen Kultur- und Bildungspolitik 2010/2011*, s. 57 n. Deutscher Bundestag, tisk č. 17/8326 z 11.1.2012 (<http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/17/083/1708326.pdf>, ověřeno 13.5.2012).

Stávající koncepce německé zahraniční kulturní politiky z roku 2011 tak přináší četné a poměrně dalekosáhlé změny, i když pro laiky nemusí být bez srovnání s dřívějšími koncepcemi na první pohled patrné. Současná koncepce je založena krátkodoběji než koncepce z let 1977 i 2000. Cíle jsou formulovány daleko sebestředněji, důraz je kladen na národní zájmy a oslaben je prvek spolupráce v mezinárodních organizacích. Kultura zde ustupuje zahraniční politice jako dominantní složce. Cíle zahraniční kulturní politiky jsou navíc otevřeně dány politickými a hospodářskými zájmy – její smysl je tudíž nahlížen mimo oblast kultury. Politické a hospodářské zájmy sice bývaly určující i dříve (i když si to politici v sedmdesátých letech často nechťeli připouštět), nedávalo se to však tak otevřeně najevo. Nyní jsou zřetelně v popředí hospodářské zájmy Německa, které určují i regionální priority, a poněkud se vytrácí všeobecně humanitární ladění, sebekritický pohled na Německo a zájem i o domácí německou společnost.

Koncepce z roku 2011 odráží především nástup nových, hospodářsky se rozvíjejících mocností (Číny, Ruska, Indie, Brazílie a dalších) a zájem Německa o posilování vztahů s nimi. Dále reflektuje obavy Německa z poklesu jeho vlivu na světové dění a ze snížení konkurenceschopnosti Evropy v hospodářství, vědě a technice. V souvislosti s tím zdůrazňuje spolková vláda význam vzdělávání a inovací. Znatelný je rovněž důraz na spolupráci v rámci Evropské unie. Nelze přehlédnout ani ohled na důsledky současné finanční a hospodářské krize v podobě obnovení značného úsilí o úsporná opatření, které rychle ukončilo „štědřejší léta“ vlády velké koalice.

Jakkoli se aktuální koncepce německé zahraniční kulturní politiky může zdát ve srovnání s předchozími koncepcemi dosti radikální, její naplňování je o poznání opatrnější, i když preferování hospodářsky se rozvíjejících regionů na úkor Evropy je zcela neoddiskutovatelné.¹³⁷ V praxi obvykle běží dál starší, tradičně založené projekty, nicméně nové projekty jasně zrcadlí posuny regionálních těžišť i obsahové proměny německé zahraniční kulturní politiky v posledních letech. Koncepce sice nebyla předmětem samostatné debaty ve Spolkovém sněmu, vedla se tam však diskuse o výroční zprávě spolkové vlády k zahraniční kulturní politice za rok 2011, která se na ni odvolává.¹³⁸ Tato zpráva užívá umírněnější formulace, zachovává

137 Svědčí o tom např. krácení podílu prostředků vydávaných německým ministerstvem zahraničí na kulturní politiku v zemích EU a dalších státech západní Evropy z více než 29 procent ještě v roce 2008 na 24,4 procenta v roce 2010 (srv. *Bericht der Bundesregierung zur Auswärtigen Kulturpolitik 2008/2009*, s. 12 a *Bericht der Bundesregierung zur Auswärtigen Kultur- und Bildungspolitik 2010/2011*, s. 9).

138 *Bericht der Bundesregierung zur Auswärtigen Kultur- und Bildungspolitik 2010/2011*, s. 5 a 8 n.; dále viz protokoly z plenárních zasedání Spolkového sněmu (<http://www.bundestag.de/dokumente/protokolle/index.html>) a programy zasedání zahraničního výboru Spolkového sněmu a jeho podvýboru pro zahraniční kulturní a vzdělávací politiku (protokoly zasedání jsou neveřejné): *Tagesordnung*, 56. *Sitzung des Auswärtigen Ausschusses*, 7.3.2012, s. 3 (<http://www.bundestag.de/bundestag/ausschuesse17/a03/tagesordnungen/archiv/to056.pdf>), *Tagesordnung*, 30. *Sitzung des Unterausschusses*, 23.4.2012 (http://www.bundestag.de/bundestag/ausschuesse17/a03/a03_kb/Tagesordnungen/Archiv_Tagesordnungen/to030.pdf) a *Tagesordnung*, 59. *Sitzung des Auswärtigen Ausschusses*, 25.4.2012, s. 6 (<http://www.bun->

tradiční členění textu a věnuje větší prostor starším zásadám. Podstata jejího sdělení se ale s koncepcí shoduje.¹³⁹

Koncepce z roku 2011 a současné česko-německé kulturní vztahy

Jak se v posledních letech vyvíjejí česko-německé kulturní vztahy a v čem tento vývoj odpovídá či neodpovídá aktuální koncepci zahraniční kulturní politiky Spolkové republiky? Doba vlády velké koalice v Německu (2005–2009) přála rozvoji zahraniční kulturní politiky jak v Německu, tak i v České republice, ale na vzájemných vztazích se to příliš neprojevovalo. Díky hospodářsky příznivému období vydávala velká koalice na zahraniční kulturní politiku více prostředků než předchozí i následující spolková vláda, ovšem dodatečné prostředky směřovaly převážně do Asie, Latinské Ameriky a Afriky. Zájem o střední a východní Evropu relativně poklesl.¹⁴⁰ Česká republika se po vstupu do Evropské unie začala více zajímat o svůj obraz v zahraničí.¹⁴¹ V roce 2005 vláda schválila Koncepci jednotné prezentace České republiky,¹⁴² která ovšem nebyla důsledně naplňována. Navíc nedefinovala hodnotové ani geografické priority české veřejné diplomacie.

Novým počinem české strany na poli česko-německých kulturních vztahů bylo založení vědecké a kulturně-vzdělávací společnosti Collegium Bohemicum v Ústí nad Labem, která se zaměřuje na kulturní dědictví, jež v českých zemích spoluvytvářeli německy mluvící obyvatelé, a snaží se tematizovat česko-německé vztahy a dějiny. Společnost byla založena v roce 2006 z iniciativy Muzea města Ústí nad Labem, Univerzity Jana Evangelisty Purkyně a Společnosti pro dějiny Němců v Čechách, k nimž se později připojilo Ministerstvo kultury ČR. Mezi stálé partnery Collegia Bohemica patří i německé instituce (Nadace Roberta Bosche a Goethe-Institut Praha), nejsou

destag.de/bundestag/ausschuesse17/a03/tagesordnungen/archiv/index.html) (vše ověřeno 10.8.2012).

139 Důraz se tu klade na hospodářské zájmy Německa a na zapojení hospodářské sféry do financování zahraniční kulturní politiky. Prioritou je podpora německého jazyka a oblasti vzdělávání. Pozornost se zaměřuje na hospodářsky se rozvíjející regiony, zatímco Evropa (západní i východní), Japonsko i USA ustupují do pozadí. Narozdíl od aktuální koncepce se zde však nevytrácí důraz na dialog a hlavní cíle zahraniční politiky jsou formulovány spíše tradičně jako evropský integrační proces, prevence krizí, řešení konfliktů a mírová politika. (*Bericht der Bundesregierung zur Auswärtigen Kultur- und Bildungspolitik 2010/2011.*)

140 Srv. např. výroční zprávy spolkové vlády z let 2003 a 2006/2007: *Bericht der Bundesregierung zur Auswärtigen Kultur- und Bildungspolitik 2003*, zvláště s. 13 (http://www.ifa.de/fileadmin/pdf/aa/akbp_bericht2003.pdf); *Bericht der Bundesregierung zur Auswärtigen Kultur- und Bildungspolitik 2006/2007*, zvláště s. 10 (http://www.ifa.de/fileadmin/pdf/aa/akbp_bericht2006-07.pdf), obojí ověřeno 18.12.2013).

141 Více viz PETERKOVÁ, Jana: Jak Česká republika buduje svůj obraz ve světě. In: *Mezinárodní politika*, roč. 35, č. 11 (2011), s. 4–6, zde s. 4.

142 Koncepce jednotné prezentace České republiky. In: *Časopis COT Business*, č. 10 (2005). Dostupné také on-line (http://www.cot.cz/data/cesky/05_10/priloha_C1005.pdf), ověřeno 29.4.2013).

„Zrcadlo, zrcadlo, řekni mi...“

„Wie bitte?““

NĚMČINA JE GRUND
* Co prosím?

šprechtíme
více na www.sprechtíme.cz

Nikdy nevíte, kdy se vám němčina může hodit.
Kampaň na podporu německého jazyka.

„Němčina je základ“ – pod tímto heslem byla spuštěna dosud ojedinělá německo-rakouská kampaň na podporu němčiny

ale jeho zakladateli, takže se nejedná o klasický bilaterální projekt podobný těm, které vznikaly před rokem 2000.

V letech 2009 až 2013 vlády obou zemí¹⁴³ usilovaly o úspory finančních prostředků, což Německu sice nebránilo v rozvíjení vztahů s hospodářsky silícími mimoevropskými státy, ovšem při současném omezování podílu prostředků vydávaných v zemích

¹⁴³ Byla to spolková vláda CDU/CSU a FDP v čele s kancléřkou Angelou Merkelovou na straně Německa (2009–2013) a Nečasova koaliční vláda ODS, TOP 09 a LIDEM (dříve byly členem koalice Věci veřejné) na straně České republiky (2010–2013).

Evropské unie. Česká centra naopak nejenže nemají pobočky ve státech, jako jsou Čína, Indie či Brazílie, ale dokonce kvůli snížení prostředků v letech 2010 a 2011 uzavřela mimo jiné i nově vzniklé centrum v Buenos Aires.¹⁴⁴ Uzavřeno bylo také již zavedené České centrum v Drážďanech, místo něj ale bylo roku 2010 otevřeno nové centrum v Düsseldorfu.

Podle koncepce z roku 2011 je jedním z cílů německé zahraniční kulturní politiky zajištění vlivu Spolkové republiky na světové dění. Rozvíjení kulturních styků s Českou republikou k dosažení tohoto cíle přispívá relativně málo. Česká republika nebyla a není klíčovým partnerem Německa. Nekonají se zde velké projekty typu „roků Německa“ ani velké výstavy. V rámci střední Evropy stojí Česká republika ve stínu Polska, kde se například „rok Německa“ konal na přelomu let 2005 a 2006 a v roce 2011 zde u příležitosti dvacátého výročí uzavření smlouvy o dobrém sousedství proběhla velká výstava s názvem „Dveře na dveře: Polsko–Německo. 1000 let umění a dějin“ (*Tür an Tür: Polen – Deutschland. 1000 Jahre Kunst und Geschichte*). Česká republika dosud ani nebyla hostem na frankfurtském knižním veletrhu, jímž se stává každý rok určitý vybraný stát.¹⁴⁵

V zemích střední Evropy se v nedávné době uskutečnily ve spolupráci s Německem akce připomínající pád železné opony a uzavření bilaterálních smluv o dobrém sousedství. Zahájeny byly nové multilaterální projekty Německa se zeměmi tohoto regionu, které mají vést k lepšímu porozumění společným dějinám dvacátého století. V souladu s důrazem na šíření německého jazyka v koncepci z roku 2011 je nejvýraznější kulturněpolitickou aktivitou Německa v České republice poslední dobou kampaň „Šprechtíme“, jež bývá vyzdvižována jako vůbec první společná kampaň Německa a Rakouska na podporu němčiny.¹⁴⁶ Zahájena byla v září 2011 a zaměřuje se především na mladé rodiče, kteří rozhodují o jazykovém vzdělání svých dětí. Klíčová výpověď kampaně, jež se dá shrnout slovy „němčina se vyplatí“ (přináší vyhlídky na lepší uplatnění na pracovním trhu), je doplněna o aspekt sociální a kulturní blízkosti obou států.¹⁴⁷ Do projektů je vedle kulturních institucí zapojena také Česko-německá obchodní a průmyslová komora a obchodní oddělení

144 Rozhodování o otevírání či uzavírání Českých center je principiálně záležitostí Ministerstva zahraničních věcí ČR (viz např. Rozhovor Roberta Schustera s Michaellem W. Pospíšilem, ředitelem Českých center. In: *Mezinárodní politika*, roč. 35, č. 11 (2011), s. 15–17, zde s. 15).

145 Maďarsko bylo hostem v roce 1999, Polsko roku 2000 a o tři roky později jím bylo Rusko. V posledních letech se dostává v první řadě právě na ekonomicky silné mimoevropské země – hostem veletrhu byla mimo jiné Jižní Korea, Indie, Turecko, Čína, Argentina a v roce 2013 Brazílie.

146 Viz např. Šprechtíme: Projekt na podporu německého jazyka. Dostupné na webových stránkách velvyslanectví SRN v Praze (http://www.prag.diplo.de/Vertretung/prag/cs/06/Deutsch_lernen/seite_taufe_sprechtme_cz.html, ověřeno 7.5.2013).

147 16. Bericht der Bundesregierung zur Auswärtigen Kultur- und Bildungspolitik 2011/2012, s. 65. Zpráva je dostupná na webových stránkách Úřadu pro zahraniční vztahy (http://www.auswaertiges-amt.de/cae/servlet/contentblob/636728/publicationFile/175854/AKBP-Bericht_2011-2012.pdf, ověřeno 7.5.2013).

rakouského velvyslanectví. Spojování zahraniční kulturní politiky s hospodářskými zájmy je tedy zcela otevřené.

Druhým velmi důležitým tématem v česko-německých kulturních vztazích zůstávají výměny mládeže. Koordinační centrum pro německo-české výměny mládeže Tandem v roce 2012 oslavilo patnáct let svého fungování.¹⁴⁸ Zajímavé je, že ve výčtech výměn mládeže s různými zeměmi bývá Česká republika jmenována mezi prvními (i když vždy až za německo-francouzskými a německo-polskými výměnnými programy).¹⁴⁹ Naopak v oblasti vědy a vzdělávání, která je v současné době věcnou prioritou Spolkové republiky, Česká republika není pro Německo klíčovou partnerskou zemí, na niž by cílily nové iniciativy a kampaně, byť výměny fungují hladce a v relativně velkém rozsahu. Také výměna v oblasti umění probíhá poměrně velmi dobře, neteší se ale tak velké pozornosti spolkové vlády.

Obecně lze shrnout, že česko-německé kulturní vztahy se v současné době rozvíjejí tak, jak by se na základě koncepce z roku 2011 dalo očekávat. Všimněme si, že trendy zachycené v této koncepci se v česko-německých vztazích opět projeví ještě před jejím zveřejněním, stejně jako tomu bylo u předchozích dvou rozebíraných koncepcí. Probíhá čilá oboustranná spolupráce, ovšem Německo tradičně věnuje v rámci střední Evropy větší pozornost Polsku a celkově se v současné době v první řadě zaměřuje na hospodářsky silné mimoevropské státy.

Závěrem

Máme-li shrnout, Spolková republika Německo po počátečních letech poválečné obnovy přešla během šedesátých a sedmdesátých let od úzce chápané „kultury“ jako umění a vzdělávání, určených pro elitní vrstvy společnosti, k širokému chápání pojmu „kultura“, představujícímu „nabídku pro všechny“. Důraz se přesunul od exportu vlastní kultury k mezinárodní kulturní výměně založené na principu vzájemnosti. Na těchto principech je založena koncepce zahraniční kulturní politiky SRN z roku 1977 a do velké míry i následující koncepce z roku 2000. Spolková republika se tudíž zmiňovanými zásadami řídila více než třicet let. V poslední době však od nich do určité míry ustupuje nebo je vykládá odlišně, což velmi zřetelně ukazuje koncepce z roku 2011. Výrazně zato vzrostl důraz na německé národní zájmy. Nastíněný rozbor vývoje německé zahraniční kulturní politiky tak potvrzuje poznatky politologických studií zmiňovaných v úvodu: ukázalo se, že i v otázkách *soft power* volí Německo v současné době tvrdší slova a sebestřednější postup než dříve.

Po druhé světové válce německá zahraniční kulturní politika narozdíl od francouzské nebo britské kvůli historické zátěži méně vyzdvihovala vlastní výkony

148 Za dobu své existence podpořilo toto centrum už více než 85 tisíc mladých lidí (*tamtéž*, s. 38).

149 Srv. výroční zprávy kulturního oddělení spolkového ministerstva zahraničí (viz pozn. č. 112).

a nesledovala v tak velké míře své čistě národní zájmy. Snažila se především vzbuzovat důvěru a podporovat mír ve světě. Od osmdesátých let se (s výjimkou doby krátce po sjednocení Německa) pozvolna stále více přibližuje politice Francie a Velké Británie a odráží zřetelněji národní zájmy. V tomto ohledu předložená studie podporuje tezi o „normalizaci“ německé zahraniční politiky v 21. století.¹⁵⁰

Důvodem těchto změn je do značné míry relativní, avšak Němci citelně pociťovaný pokles hospodářské síly Spolkové republiky. Byl opuštěn ideál ze sedmdesátých let: nezištná prezentace Německa v zahraničí a umožnění prezentace partnerů v Německu bez přímé vazby na přínos v oblasti politiky nebo hospodářství v krátkodobém časovém horizontu. V důsledku ne zcela uspokojivého stavu německých veřejných rozpočtů nyní často převažuje spíše krátkodobá kalkulace „očekávaných zisků“ a snaha o efektivitu a koncentraci vynakládaných prostředků. V oblasti regionálních priorit přešla Spolková republika od jednoznačné orientace na Západ přes pozornost věnovanou transformující se střední a východní Evropě ke zvýšenému zájmu o hospodářsky se rozvíjející země (a to často právě na úkor evropských zemí, Spojených států amerických a Japonska, v menší míře pak i na úkor rozvojových zemí).

Po celou dobu existence Spolkové republiky Německo se však spolkové vlády k zahraniční kulturní politice hlásí a od šedesátých let ji prohlašují za jeden z pilířů německé zahraniční politiky. Souvisí to mimo jiné i se skepsí Němců k vojenskému řešení konfliktů a s důrazem s ní spojeným na onu *soft power*, jejíž podstatnou složkou zahraniční kulturní politika byla, je a zůstává. Uznávaný odborník na dějiny německé zahraniční kulturní politiky Kurt Düwell nedávno prohlásil tuto oblast politické činnosti za „kulturně založený seismograf a součást systému včasného varování k zabránění válečným konfliktům, nebo alespoň k jejich omezení“.¹⁵¹ Leckdo se asi otáže, zda to není příliš optimistický pohled, který přeceňuje možnosti zahraniční kulturní politiky. Zde však právě narážíme na něco, co platí pro šedesátá léta dvacátého století stejně dobře jako pro dnešní dobu: Jak věrohodně dokládat a spolehlivě hodnotit výsledky dlouhodobě zaměřené zahraniční kulturní politiky a s ní spojených snah o budování pozitivního obrazu země? Anebo jak dokázat, že případné pozitivní změny byly důsledkem určitých konkrétních

150 K tezi o „normalizaci“ německé zahraniční politiky viz např. HACKE, Christian: *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland: Von Konrad Adenauer bis Gerhard Schröder*. Frankfurt/M. – Berlin – Wien, Ullstein 2004; TÝŽ: Mehr Bismarck, weniger Habermas: Die Große Koalition bringt einen neuen Realismus in die deutsche Außenpolitik. In: *Internationale Politik*, roč. 61, č. 6 (2006), s. 68–76; SCHÖLLGEN, Gregor: Die Zukunft der deutschen Außenpolitik liegt in Europa. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, č. 11 (2004), s. 9–16; MAULL, Hans: „Normalisierung“ oder Auszehrung? Deutsche Außenpolitik im Wandel. In: *Tamtéž*, s. 17–23; HELLMANN, Gunther – WEBER, Christian – SAUER, Frank – SCHIRMBECK, Sonja: „Selbstbewusst“ und „stolz“: Das außenpolitische Vokabular der Berliner Republik als Fährte einer Neuorientierung. In: *Politische Vierteljahresschrift*, roč. 48, č. 4 (2007), s. 650–679; HELLMANN, G.: Normatively Disarmed, But Self-Confident (viz pozn. 7).

151 DÜWELL, K.: Zwischen Propaganda und Friedensarbeit, s. 111 (viz pozn. 18).

opatření? Snad právě proto je v oblasti zahraniční kulturní politiky přisuzován poměrně velký význam koncepcím a teoriím.

Studie vznikla v rámci projektu Specifického vysokoškolského výzkumu č. 2012–265505 s názvem „Vybrané problémy veřejné politiky v euroatlantické oblasti po roce 1945“.